

Publieksparticipatie in de monumentenzorg

De waarden van de burger vertegenwoordigd?

M. Couperus

Auteur: M. Couperus

S1683268

Culturele Geografie

Rijksuniversiteit Groningen

E-mail: m.couperus.1@student.rug.nl

Begeleider: Dr. P.D. Grootte

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen

Rijksuniversiteit Groningen

E-mail: p.d.grootte@rug.nl

**rijksuniversiteit
 groningen**

**faculteit ruimtelijke
 wetenschappen**

Inhoud

Samenvatting	5
1. Inleiding.....	6
2. Theoretisch kader	8
2.1 Wetenschappelijke en gangbare definitie van erfgoed	8
2.2 Verschil in waardering van erfgoed tussen leken en experts	9
2.3 Definitie en benadering van participatie	10
2.3.1 Wie initieert?	11
2.3.2 Wie participeert?	12
2.3.3 Welke vorm van participatie?	12
2.3.4 Wat is de reden/het doel van participatie?	12
2.3.5 Hoeveel macht?	12
2.3.6 Aanvullend: uitwisseling van informatie, communicatie.....	14
2.4 Theoretisch model	15
3. Monumentenwetgeving en beleid.....	16
3.1 Monumentenwet, 1988.....	16
3.1.1 Definitie van monument	16
3.1.2 Aanwijzingscriteria	17
3.2 Beleid: nota Belvedere.....	18
3.3 MoMo	19
3.3.1 Pijler één: cultuurhistorische belangen meewegen in de ruimtelijke ordening.....	19
3.3.2 Pijler twee: krachtiger en eenvoudiger regelgeving	19
3.3.3 Pijler drie: bevorderen van herbestemmingen.....	20
3.3.4 Maatregelen n.a.v. de MoMo	20
3.4 Veranderende samenleving	21
4. Onderzoeksvragen	22
5. Methode van data verzamelen en analyse	23
5.1 Onderzoeksmethode & analyse.....	23
5.2 Het vinden van respondenten	24
5.3 De interviews	24
5.4 Geïnformeerde toestemming	25
5.5 Interviewgide	26
5.6 Wat gebeurt er met de data	26
5.7 De Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening	27
6 Resultaten	28

6.1	Wie initieert participatie, en waarom?.....	28
6.1.1	Burgers	28
6.1.2	Gemeentelijke afdeling monumentenzorg	31
6.1.3	Gemeentelijke politiek	32
6.1.4	Rijksniveau	33
6.2	Welke vorm van participatie en bij welke onderdelen van de monumentenzorg?	34
6.2.1	Opstellen van monumentenbeleid	34
6.2.2	Uitbreiden gemeentelijke monumentenlijst.....	36
6.2.3	Cultuurhistorie en ruimtelijke ordening	37
6.2.4	Herbestemming	40
6.2.5	Publiciteit	42
6.3	Wie participeert?	42
6.4	Hoeveel macht hebben burgers?.....	44
6.4.1	Non-participatie	44
6.4.2	Vermeende participatie	45
6.4.3	Participatie	45
7	Conclusie	47
	Bronnen.....	51
	Literatuur	51
	Primaire bronnen	52
	Afbeeldingen.....	54
	Bijlage 1. Tabel met cases	55
	Bijlage 2. Informatiebrief / geïnformeerde toestemming	57
	Ethical declaration	59
	Supervisor endorsement of proposal	59

Samenvatting

In deze scriptie is onderzocht hoe en in hoeverre de waarden van de burger met betrekking tot erfgoed terug komen – en zouden kunnen komen – in het monumentenbeleid in Nederland, na de invoering van de Modernisering van de Monumentenwet in 2009.

Het waarderingsverschil tussen leken en experts is daarbij het uitgangspunt. Onderzocht zijn gemeenten die ervaring hebben met participatie van burgers in de monumentenzorg. Het onderzoek is gebaseerd op interviews met beleidsmedewerkers van de gemeentelijke monumentenzorg en geschreven bronnen (o.a. beleidsdocumenten).

Uit dit onderzoek blijkt dat er verschillende manieren zijn van burgerparticipatie, bij verschillende taken van de monumentenzorg. Zowel burgers als gemeenten geven aanleiding tot participatie. Gemeenten raadplegen burgers voornamelijk om nieuwe informatie los te krijgen, om betrokkenheid en draagvlak te creëren. Er is dus ruimte en interesse voor de waarden van de burgers, echter binnen de kaders van gemeenten. De waarden van burgers worden getoetst aan expertkennis. Bovendien blijkt dat gemeenten zelf het waarderingsverschil tussen leken en experts niet ervaren. Burgers geven aanleiding tot participatie omdat zij in protest gaan tegen (ruimtelijke) planvorming waarin erfgoed een rol speelt.

Beperkingen: De beperking van dit onderzoek is dat het aantal cases klein is. Dit heeft te maken met het vinden van (geschikte) respondenten. Uitspraken over de reden van participatie zijn gebaseerd op maar enkele cases.

1. Inleiding

Iedereen heeft een andere visie op erfgoed. Wat mooi of lelijk is of wat behouden moet blijven of mag worden gesloopt, daar zijn de meningen over verdeeld.

Gebouwd erfgoed heeft voor verschillende groepen in de samenleving verschillende betekenissen. Erfgoed is niet alleen belangrijk omdat het een onderdeel en drager is van de identiteiten van een samenleving, maar ook in economisch, politiek, en sociaal opzicht heeft erfgoed een functie (Ashworth, 1994; Uzzel, 1996; Anholt, 2007). Daarom is het belangrijk dat de juiste gebouwen die belangrijk zijn voor de samenleving worden doorgegeven aan volgende generaties. Het aanwijzen en opstellen van beleid gebeurt door de overheid (de experts). Uit onderzoek blijkt echter dat experts en leken op basis van verschillende argumenten/redenen erfgoed waarderen.

In 2009 werd de Modernisering van de Monumentenwet (MoMo) van kracht. Hierin werd gesteld dat de kennis van de burger meer moest worden benut. Bovendien moest er in het monumentenbeleid meer ruimte komen voor de waarden van de burger. Door burgerparticipatie moet het gebouwd erfgoed een evenwichtiger afspiegeling worden van het erfgoed dat de samenleving belangrijk vindt. De MoMo is geïnitieerd door minister Plasterk (Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2007-2010). Inhoudelijk bestaat de MoMo uit drie pijlers:

1. Pijler 1: Cultuurhistorische belangen meewegen in de ruimtelijke ordening
2. Pijler 2: Krachtiger en eenvoudiger regelgeving
3. Pijler 3: Bevorderen van herbestemmingen

In dit onderzoek wordt voornamelijk ingegaan op de tweede pijler. Onderdeel van deze pijler is dat de kennis en waardering van erfgoed van de burger meer moet worden benut. Door een eenvoudiger en krachtigere regelgeving moet de rol van de burger en monumenteigenaar worden vergroot.

Het is nu vijf jaar geleden dat de MoMo van kracht ging. In dit tijdsbestek is het politieke klimaat in Nederland veranderd. Langzaam vindt een verschuiving plaats van de klassieke verzorgingsstaat naar een zogenaamde 'participatiesamenleving'. Dit werd eens duidelijk benadrukt in de troonrede van Koning Willem-Alexander in 2014: "Het is onmiskenbaar dat mensen in onze huidige netwerk- en informatiesamenleving mondiger en zelfstandiger zijn dan vroeger. Gecombineerd met de noodzaak om het tekort van de overheid terug te dringen, leidt dit ertoe dat de klassieke verzorgingsstaat langzaam maar zeker verandert in een participatiesamenleving. Van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving" (Troonrede, 2013). Kortom, de overheid verwacht meer zelfstandigheid en initiatief van de burgers. Maar

misschien willen burgers ook wel meer zeggenschap en zelfredzaamheid. Op buurtniveau is het burgerinitiatief een trend aan het worden. Vindingrijke en creatieve of protesterende burgers komen met ideeën voor de buurt die zij met of zonder hulp van gemeenten uitvoeren. Deze vorm van *grassroot* participatie vindt op veel plekken in Nederland plaats. Ook in de monumentenzorg komt steeds meer initiatief van onderaf, bijvoorbeeld bij herbestemmingsprojecten.

Na vijf jaar zijn er verspreid over Nederland verschillende gemeenten die ervaring hebben met participatie in de monumentenzorg. De vraag is, hoe en in hoeverre de waarden van de burger terug komen in de monumentenzorg? En bovendien, is dit waarderingsverschil eigenlijk een probleem? In dit onderzoek wordt de focus gelegd op gebouwd erfgoed.

Om een antwoord op deze vraag te formuleren, wordt in hoofdstuk twee ingegaan op de verschillen tussen burgers (leken) en de overheid (experts) in de waardering van erfgoed. Vervolgens wordt in hetzelfde hoofdstuk ingegaan op de definitie en benadering van participatie. In hoofdstuk drie wordt de MoMo uitgebreider toegelicht. In hoofdstuk vier worden de onderzoeksvragen en onderzoeksmethoden toegelicht. In de hoofdstukken vijf en zes wordt op basis van voorbeelden van participatie gezocht naar antwoorden op de hoofd- en deelvragen zoals in hoofdstuk vier zijn opgesteld. Tot slot wordt de conclusie gegeven in hoofdstuk zeven.

2. Theoretisch kader

2.1 Wetenschappelijke en gangbare definitie van erfgoed

Er is een verschil tussen de wetenschappelijke en de meer gangbare definitie van erfgoed. De wetenschappelijke definitie houdt in dat erfgoed een selectie is uit het verleden waaraan betekenis wordt gegeven voor en door het heden. Erfgoed is dus een product van het heden (Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007). Bovendien is de waarde van erfgoed niet iets intrinsieks, maar een sociale constructie (Smith. in: Gibson & Pendlebury, 2008). In een multiculturele samenleving – wat een samenleving in feite altijd is omdat een samenleving nooit uit één cultuur bestaat – is het dus onontkoombaar dat vele waarden worden gecreëerd.

Niet alles uit het verleden is even fijn en mooi om aan herinnerd te worden. Bijvoorbeeld gebouwen of plekken die negatieve herinneringen oproepen worden liever vergeten of blijven doelbewust onderbelicht. Het aanwijzen van beschermd erfgoed is dus een selectief proces, dat wordt uitgevoerd door de overheid. Echter, erfgoed wordt niet alleen door de overheid geproduceerd. Het erfgoed wordt door meerdere mensen en groepen uit de samenleving geproduceerd (Ashworth & Graham, 2005). De overheid wijst erfgoed aan op basis van het belang van een drietal waarderingscriteria: de *cultuurhistorische waarde*, *schoonheid of wetenschap* (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, jaartal onbekend) (zie voor nadere uitleg: hoofdstuk drie). Maar wat van belang is voor deze drie punten, daar kunnen de meningen over verschillen. Deze verschillende meningen en opvattingen over erfgoed hebben ook te maken met het feit dat erfgoed meerdere functies en betekenissen heeft, zoals economische en culturele (Ashworth & Graham, 2005). De overheid kan er dus belang bij hebben om bepaald erfgoed te beschermen om bepaalde (politieke) doelen te bereiken. Erfgoed wordt dan een middel om een hoger doel te bereiken. Omdat er dus niet één erfgoed is, kan dit problemen veroorzaken bij het aanwijzen van beschermd erfgoed. Erfgoed kan een verbindende functie hebben, maar leidt vaker tot een verdeling van groepen (Ashworth, Graham, Tunbridge, 2007).

De definitie van erfgoed uit het wetenschappelijk veld staat tegenover de meer algemeen gangbare definitie: erfgoed is datgene dat we van oudere generaties krijgen om door te geven aan volgende generaties (Grijzenhout, 2007). Deze definitie is meer ‘passief’ te noemen: het verleden is als een erfstuk dat alsmat wordt doorgegeven en wordt gekoesterd. Erfgoed heeft betrekking op het tastbare en ontastbare (Grijzenhout, 2007; Vecco, 2009). De term ‘cultureel erfgoed’ heeft tegenwoordig voornamelijk betrekking op het tastbare, zoals schilderijen, beeldhouwkunst, architectuur, maar ook literatuur, toneel, film etc. (Grijzenhout, 2007). In dit onderzoek ligt de focus op één aspect van het erfgoed: het gebouwde erfgoed. Het gebouwde erfgoed heeft een

begripsverbreding doorgemaakt. Eerst had het betrekking op individuele gebouwen en plekken. Dit is verschoven naar groepen gebouwen, historische gebieden, dorpen en omgevingen (Grijzenhout, 2007; Vecco, 2009). Gebouwd erfgoed wordt dus in de ruimtelijke context benaderd. Dit komt terug in de definitie van het gebouwd erfgoed (vanaf nu: erfgoed) zoals in de Monumentenwet (1988):

- “Vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde;
- Terreinen welke van algemeen belang zijn wegens daar aanwezige zaken als bedoeld onder 1” (Monumentenwet, 1988, Art. 1.b.1.).

2.2 Verschil in waardering van erfgoed tussen leken en experts

De waardering van erfgoed door burgers en de overheid gebeurt op basis van verschillende redenen. Burgers kunnen worden beschouwd als de leken. De door de overheid formeel aangewezen of aangestelde actoren, zoals de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), kunnen worden beschouwd als de experts. De term ‘leken’ heeft wellicht een negatieve klank, dit is echter niet de bedoeling. Burgers kunnen wel degelijk over kennis van erfgoed beschikken. Denk bijvoorbeeld aan de vele erfgoedverenigingen en vrijwilligers die zich inzetten voor het behouden en onderhouden van erfgoed. Echter het aandeel burgers dat lid is van een erfgoedvereniging is maar een klein deel van de samenleving. De term leken en experts worden hier bovendien gebruikt om aan te geven dat deze twee groepen verschillende criteria raadplegen in de waardering van erfgoed. Experts gebruiken vakinhoudelijke kennis en burgers waarderen op basis van herinneringen en verhalen.

De waardering van erfgoed door leken heeft te maken met de ‘sociale betrokkenheid’ (Coeterier, 2002; Mydland & Grahn, 2012; Yung & Chan, 2013). Waarmee de (sociale) betekenissen van een gebouw in het dagelijks leven wordt bedoeld. Het gaat hier om ‘betekenissen’, omdat voor iedereen de betekenis van een gebouw verschillend kan zijn. Coeterier (2002) onderzocht de verschillen in kennis en informatie over het gebouw op zich, de leeftijd van het pand, de zeldzaamheid en staat van onderhoud. Experts waarderen een gebouw voornamelijk op basis van kennis en informatie over het gebouw op zich. Voor leken is dit in eerste instantie minder belangrijk. Maar met de toename van de informatie die over het pand werd gegeven, steeg de waardering. Vervolgens bleek dat ouderdom van een pand door leken en experts verschillend werd geïnterpreteerd. Oudere gebouwen werden door leken niet hoger gewaardeerd. Onder de groep experts daarentegen steeg de waardering wel naarmate de leeftijd van een pand toe nam. Bovendien bleek dat leken en experts een andere opvatting hadden over wanneer een gebouw oud is. De groep leken interpreteerde een gebouw van 60 jaar als oud, terwijl dit door de experts niet als oud werd genoemd (Coeterier, 2002). Ten derde werd zeldzaamheid (*rarity*) vergeleken. Hiervoor is historische

kennis nodig. Bij leken speelde zeldzaamheid geen rol. Experts daarentegen koppelen zeldzaamheid aan gaafheid en authenticiteit. Vervolgens bleek dat een slechte staat van onderhoud tot een lagere waardering leidde bij de leken. Bovendien bleek uit dit onderzoek, dat directe omwonenden een sterkere emotionele verbintenis met een gebouw hebben, dan mensen die verder weg wonen (Coeterier, 2002).

Yung & Chan (2013) voerden een vergelijking uit tussen leken en experts met betrekking tot de criteria in voor het behouden van gebouwen. Daarbij stelden zij de volgende criteria op: functie, representatie van culturele identiteit, sociale betekenis, architectonische waarde en historische betekenis. Zij lieten beide groepen een selectie foto's van gebouwen zien en moesten hieraan de criteria koppelen die ze belangrijk vonden. De leken plaatsten de architectonische eigenschappen op de eerste plaats, waarna de sociale betekenis kwam. De experts stelden de representatie van de culturele identiteit op nummer één. Vervolgens hechtten zij de meeste waarde aan de architectonische waarde. Bovendien bleek uit deze studie (Yung & Chan, 2013) dat de leken meer historische gebouwen wilden behouden dan de experts.

Heim (2011) onderzocht of de monumentenstatus invloed had op de waardering van naoorlogse monumenten. Wanneer bekend was dat het gebouw een monumentenstatus had, bleek de waardering lager uit te vallen. Het aanwijzen tot monument had dus een negatief effect op de waardering. Dit onderzoek is echter op kleine schaal uitgevoerd, maar de uitkomsten zijn wel van belang om in acht te nemen.

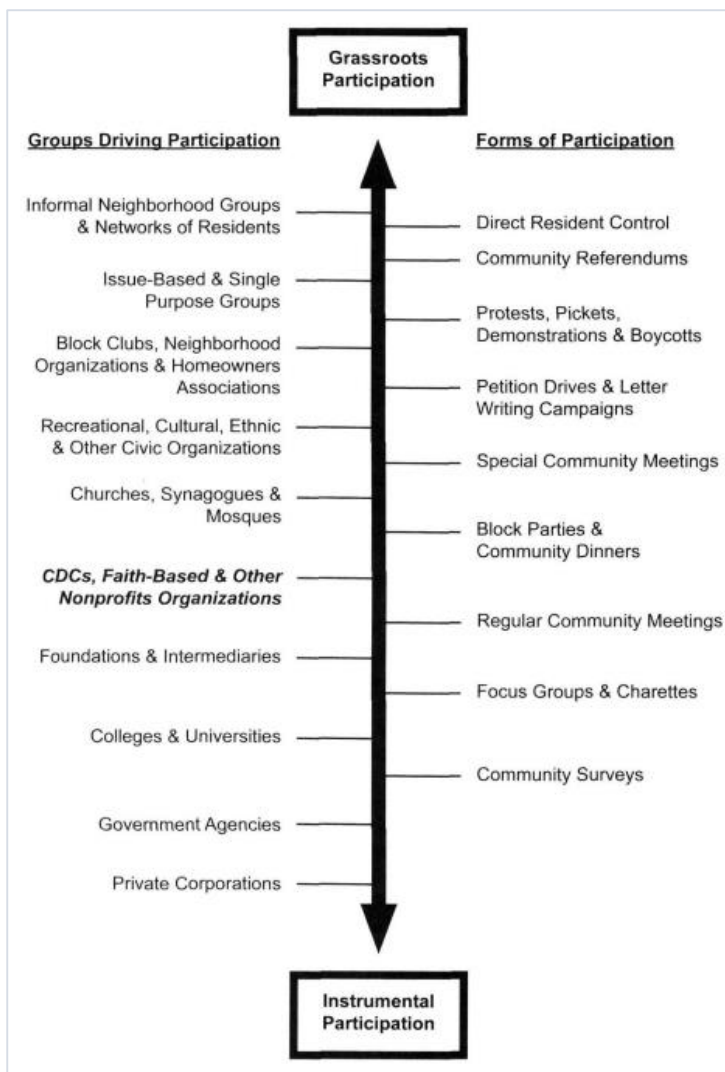
2.3 Definitie en benadering van participatie

Volgens Arnstein (1969) is participatie de "herverdeling van macht, waardoor burgers die op dit moment geen aandeel hebben in de politieke en economische processen, in de toekomst wél worden betrokken in dit proces" (vertaling uit het Engels). Volgens Callahan (2007) is participatie bedoeld om burgers een stem te geven in het besluitvormingsproces van de overheid, deze definitie sluit aan bij de definitie van Arnstein. Callahan onderscheidt twee typen participatie: *conventional participation* en *collaborative government*. Onder conventionele participatie vallen de gangbare middelen voor burgers om invloed uit te oefenen op de besluitvorming. De overheid bepaalt wie wanneer participeert in het besluitvormingsproces. Denk aan inspraakmogelijkheden, het bijwonen van gemeenteraadsvergaderingen of discussieavonden met gemeenten. De kritiek op de conventionele participatie is dat het publiek vaak te laat in het proces de mogelijkheid heeft om invloed uit te oefenen op de besluitvorming. Bovendien is de communicatie vaak eenzijdig. De mening van het publiek wordt gepeild, maar krijgt er weinig voor terug. Daarom leidt deze vorm van participatie vaak tot conflict. *Collaborative government* is volgens Callahan de volgende stap:

verschillende groepen in de samenleving kunnen daadwerkelijk invloed uitoefenen op de uitkomsten van de besluitvorming van de verheid.

2.3.1 Wie initieert?

Participatie kan op verschillende manieren worden geanalyseerd. Ten eerste kan onderscheid worden gemaakt in wie de participatie initieert (afbeelding 1). Onderscheid kan worden gemaakt tussen enerzijds participatie van ‘onderaf’. Dit houdt in dat (georganiseerde) burgers initiatief nemen om invloed uit te oefenen op de besluitvorming van de overheid. Anderzijds kan participatie een wens zijn van ‘bovenaf’, zoals het college van B&W, de raad, medewerkers van gemeenten. Silverman (2005) noemt dit *grassroot* participatie en *instrumental* participation. Tussen deze *grassroot* participatie en instrumentele participatie zitten veel verschillende initiators die verschillende vormen van actie organiseren.

Afbeelding 1. Citizen Participation Continuum, Silverman

2.3.2 Wie participeert?

Ten tweede kan onderscheid worden gemaakt in wie (kunnen) participeren. Callahan (2007) noemt twee vormen. Ten eerste *public participation*: dit is de breedste vorm waarbij het publiek, maar ook de media en non-governmental groups worden betrokken. Ten tweede noemt Callahan *citizen participation*. Dit is een vorm waarbij enkel burgers – de bewoners van een plek – worden betrokken in het besluitvormingsproces. In Nederlandse teksten wordt vaak gesproken over burgerparticipatie.

2.3.3 Welke vorm van participatie?

Silverman (2005) kijkt echter niet alleen naar wie initieert, maar ook welke vormen van participatie hier bij (kunnen) horen. Dit heeft hij in een ladder verbeeld die hij de *citizen participation continuum* noemt (afbeelding 1). De ladder biedt inzicht in de verschillende mogelijkheden tot participatie op verschillende niveaus. Aan de linker kant van de Silverman's ladder staan verschillende groepen die participatie initiëren. Aan de rechter kant van de ladder staan verschillende vormen van participatie.

Het artikel van Silverman heeft echter betrekking Community Development Corporations (CDCs). Het gevolg is dat in de ladder enkel georganiseerde groepen zijn opgenomen. Individuele burgers en bijbehorende vormen van participatie zijn niet opgenomen. Omdat de ladder inzicht biedt in de verschillende participanten en vormen van participatie is deze ladder opgenomen in het theoretisch kader.

Silverman onderscheidt bovendien veel verschillende manieren en mogelijkheden van participatie. Onderdaan de ladder noemt Silverman enquêtes die onder de bevolking worden gehouden, als instrument van de overheid. Vervolgens komen de volgende vormen aan bod, op volgorde van instrumentele naar *grassroot* participatie: focus groepen, reguliere bijeenkomsten met de bevolking, buurtfeesten speciale buurt-bijeenkomsten, petitie's en brieven schrijven, demonstraties, burger-referenda en directe macht van de buurt (Silverman, 2005).

2.3.4 Wat is de reden/het doel van participatie?

Wat ontbreekt in de besproken literatuur over participatie is de reden en het doel van participatie. Dit zijn twee belangrijke aspecten die moeten worden overwogen wanneer de juiste vorm van participatie wordt gekozen. De juiste vorm van participatie kan bijdragen aan betere resultaten.

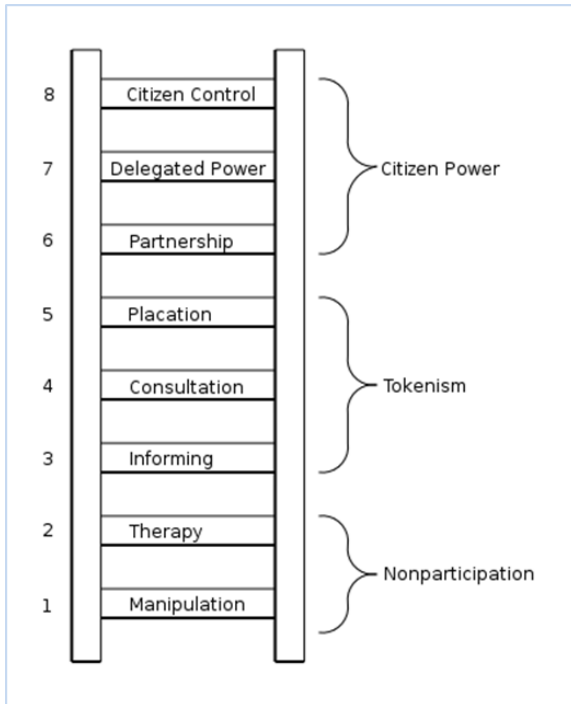
2.3.5 Hoeveel macht?

Om daadwerkelijk invloed uit te kunnen oefenen op de besluitvorming van de overheid, is het van belang dat participanten macht hebben. In 1969 ontwikkelde Arnstein de participatie ladder die inzicht geeft in de hoeveelheid macht participanten hebben (afbeelding 2). Hoewel deze theorie al 45 jaar oud is, wordt deze nog steeds veel aangehaald. Later hebben andere auteurs vergelijkbare

ladders ontwikkeld, die gebaseerd zijn op de ladder van Arnstein. Bijvoorbeeld de ladder van Burns (1994).

Arnstein maakt onderscheid in drie hoofdniveaus: (vrij vertaald) 'non-participatie', 'nepparticipatie' (*tokenism*) en 'burgermacht'. Vervolgens worden acht vormen van participatie genoemd. Onderaan de ladder staan de vormen van non-participatie (vrij vertaald): manipulatie en opvoeding van de participanten. Deze twee vormen van non-participatie geven juist de machthebbers de mogelijkheid om macht uit te oefenen op burgers. Vervolgens zijn niveau drie en vier het informeren en de consultatie van het publiek. Niveau vijf houdt in dat burgers advies mogen uitbrengen, maar hebben nog geen werkelijke macht om er voor te zorgen dat hun opvattingen worden opgevolgd. De macht om beslissingen uit te voeren licht nog bij de machthebbers. Tot slot staan bovenaan de ladder drie vormen van participatie die het publiek daadwerkelijk macht geven om invloed op besluiten te kunnen uitoefenen. Op de zesde trede staat samenwerking en onderhandeling tussen burgers en traditionele macht houders. Daarboven komt gedelegeerde macht aan het publiek en bovenaan de ladder heeft de burger de macht om beslissingen te maken.

Ook Callahan (2007) maakt onderscheid in de mate van participatie. *Direct participation* verwijst naar een actieve rol van het publiek in het besluitvormingsproces. Onder *indirect participation* wordt verstaan dat de besluitvorming aan de experts wordt overgelaten. In feite heeft de participant bij *direct participation* wel macht en bij *indirect participation* geen macht om daadwerkelijk invloed uit te oefenen op het eindresultaat. Callahan geeft aan dat burgerparticipatie een betwist onderwerp is: het lastige is om te bepalen hoeveel macht de burger krijgt.

Afbeelding 2. Participatieladder, Arnstein

2.3.6 Aanvullend: uitwisseling van informatie, communicatie

Fung's (2006) artikel is een aanvulling op de bovenstaande analyses. Volgens Fung is het ook belangrijk om te kijken naar de manier van informatie uitwisseling tussen de verschillende partijen en hoe beslissingen worden gemaakt.

1. Wie participeert?
2. *Hoe wisselen participanten informatie uit en hoe worden beslissingen gemaakt?*
3. Hoe veel invloed heeft de participerende partij? Leidt de visie van de participanten tot actie / nieuw beleid?

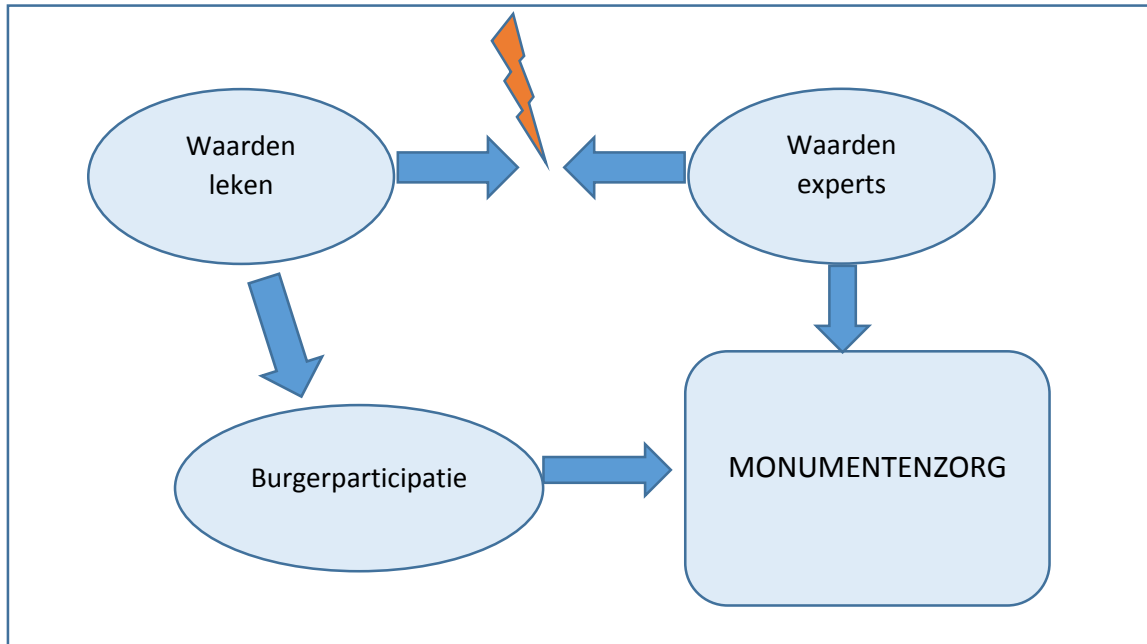
Hoewel in deze scriptie niet de nadruk ligt op het communicatieve aspect, is communicatie wel een belangrijk middel. De inzet van de juiste middelen kan (voor beide partijen) leiden tot betere resultaten.

Bovenstaande theorie biedt inzicht in participatie, en zal worden gebruikt ter analyse van de voorbeelden. Gebaseerd op deze theorie zijn vijf vragen geformuleerd die inzicht bieden in de voorbeelden van participatie:

1. *Wie initieert de participatie? (Silverman)*
2. *Welke groepen burgers participeren? (Callahan, Fung, Silverman)*
3. *Welke vorm van participatie wordt gebruikt? (Silverman)*

4. *Wat is het doel en/of de reden van de participatie? (eigen vraag)*
5. *Hoeveel macht hebben deze burgers uiteindelijk? (Arnstein, Burns, Callahan, Fung)*

2.4 Theoretisch model

Afbeelding 3. Theoretisch model

Het theoretische model (afbeelding 3) toont aan hoe de waarden van de burger in theorie kunnen doorklinken in de monumentenzorg. Bovenaan het model zijn de waarderingsverschillen tussen experts en de leken uitgebeeld. In dit model staat het verschil lijnrecht tegenover elkaar, dit zegt echter niets over de werkelijke situatie. Vervolgens toont de rechter kant van het model aan dat de waarden van de experts in de monumentenzorg zijn vertegenwoordigd. De waarden van de leken worden echter niet rechtstreeks vertegenwoordigd. Door burgerparticipatie kunnen deze waarden echter doorklinken in de monumentenzorg.

3. Monumentenwetgeving en beleid

Om inhoudelijk in te gaan op de MoMo, is het van belang de voorgaande nota's te behandelen. De MoMo is een modernisering van de monumentenwet van 1988 en volgt op de Nota Belvedere.

3.1 Monumentenwet, 1988

3.1.1 Definitie van monument

De definitie van een monument als onder artikel 1.b van de eerste officiële Monumentenwet van 1961 is:

“Alle vóór tenminste vijftig jaar vervaardigde zaken, welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun volkskundige waarde”
(Monumentenwet, 1961. Art. 1.b).

In de jaren '70 van de twintigste eeuw vond een verschuiving plaats in het denken over architectuurgeschiedenis. Ten eerste vond er een thematische uitbreiding plaats. Ten tweede werden objecten en ensembles van objecten meer vanuit de sociale, politieke, economische, planologische en (cultuur)historische context geïnterpreteerd (Bosma & Kolen, 2010). Deze verschuiving in denken vindt ook zijn weerslag in de herziende monumentenwet van 1998. In de herziende Monumentenwet van 1988 werd 'monument' als volgt gedefinieerd:

“Alle vóór tenminste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde”
(Monumentenwet, 1988. Art. 1.b.1).

De 'volkskundige waarde' werd dus vervangen voor het bredere begrip 'cultuurhistorische waarde'. De reden om de wet van 1961 te herzien was: “dat het wenselijk is nieuwe bepalingen vast te stellen voor het behoud van monumenten van bouwkunst en archeologie en lagere overheden meer bij dat behoud te betrekken” (Monumentenwet, 1988). De monumentenzorg werd dus ook gedecentraliseerd waardoor meer verantwoordelijkheid bij de gemeenten kwam te liggen.

In 2012 ging opnieuw een wijziging van kracht in de definitie als in artikel 1: de vereiste leeftijdsgrens van vijftig jaar voor rijksmonumenten kwam te vervallen (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, 2011).

3.1.2 Aanwijzingscriteria

De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed hanteert waarderingscriteria voor het aanwijzen van monumenten. Deze fungeren als een standaard voor het waarderen van bouwkunst. De standaard bestaat uit vijf hoofdcriteria:

1. cultuurhistorische waarden;
2. architectuur- en kunsthistorische waarden;
3. situationele en ensemblewaarden;
4. gaafheid, herkenbaarheid en zeldzaamheid.

Deze hoofdcriteria zijn verder opgedeeld in sub-criteria. In totaal bestaan de criteria uit 21 regels. Onder de cultuurhistorische waarden gelden de volgende:

- “1. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaaleconomische en/of bestuurlijke/beleidsmatige en/of geestelijke ontwikkeling(en);
2. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of historisch-ruimtelijke ontwikkeling;
3. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en);
4. belang van het object/complex wegens innovatieve waarde of pionierskarakter;
5. belang van het object/complex wegens bijzondere herinneringswaarde.”

(Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, jaartal onbekend).

Al deze vijf criteria zijn echter multi-interpretabel. In het bijzonder het laatste criterium roept vragen op. Wie bepaalt wat een bijzondere herinneringswaarde is? En voor wie is die herinneringswaarde belangrijk? Dit zijn landelijk geldende criteria. Maar zoals eerder gesteld, een land bestaat uit meerdere groepen met verschillende visies. Herinneringswaarden zijn dus per groep of zelfs per persoon verschillend. Maar de Rijksoverheid bepaalt welke herinneringswaarden wel en niet beschermd moeten worden en bepaalt dus voor een deel de geschiedenis waaraan aandacht wordt besteedt.

Binnen het aanwijzen en selecteren van monumenten heeft de burger een bescheiden rol. Het aanwijzen van rijks- en gemeentelijke monumenten gebeurt door de gemeentelijke overheid. Tot 1 januari 2012 hadden burgers de mogelijkheid een object in te dienen voor de procedure van aanwijzing tot Rijksmonument. De aanvraag werd altijd in behandeling genomen. Sinds 2012 is het niet meer mogelijk om als burger een verzoek in te dienen voor de aanwijzing van een object als

rijksmonument. Nog wel kunnen suggesties worden ingediend. Deze worden eerst beoordeeld door de RCE, alvorens ze in behandeling worden genomen. De suggesties maken kans op aanwijzing wanneer “het monument vanwege zijn schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde kan worden aangemerkt als een nationaal of internationaal erkend monument van de Nederlandse architectuur, stedenbouw, landinrichting, bouwtechniek of ruimte gebonden kunst én vanwege zijn hoge zeldzaamheid een onmiskenbare aanvulling vormt op de lijst van beschermde monumenten” (Beleidsregel Minister van OC&W, 2013. Art. 4). Of de suggestie moet onderdeel zijn van één van de aanwijzingsprogramma’s (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, 2011). Twee aanwijzingsprogramma’s zijn opgesteld met als doel thema’s binnen het erfgoed onder de aandacht te brengen en verder te beschermen. Dit zijn ‘de Nieuwe Hollandse Waterlinie’ en ‘Monumenten uit de wederopbouwperiode 1959-1965’ (Beleidsregel Minister van OC&W, 2013. Art. 4 en 5). Deze programma’s zijn opgesteld “uit eigen beweging van de Minister” (Buchner, 2009). Wat die beweegredenen dan zijn is echter onduidelijk.

3.2 Beleid: nota Belvedere

De MoMo volgt op de Nota Belvedere. Deze beleidsnota ging in 1999 van kracht. De nota had betrekking op de integratie van cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening. Het gevolg van deze nota was dat bepaalde gebieden werden aangewezen als Belvedere-gebied:

“Deze gebieden en steden werden gekenmerkt door het feit dat er naar verhouding tot andere gebieden en steden veel cultuurhistorische waarden in samenhang en/of waarden van bijzondere betekenis zijn. (...)Alhoewel er nog discussie kan zijn over de exacte begrenzing van een gebied, zijn de geselecteerde gebieden die gebieden, waarvan deskundigen uit de praktijk kunnen onderschrijven dat hier sprake is van een belangrijke stapeling van cultuurhistorische waarden.”

(Bron: Nota Belvedere. Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting. Bijlage: Gebieden, p.4)

De Belvedere-gebieden zijn een opeenstapeling van drie kaarten: de archeologische waardenkaart, de historisch-bouwkundige en stedenbouwkundige waarden en de historisch-geografische waardenkaart. Het probleem met deze kaart is dat het aanwijzen van waardevolle gebieden tegelijkertijd inhoudt dat ook gebieden worden uitgesloten. De niet-aangewezen gebieden zouden dus niet waardevol zijn. Maar omdat verschillende mensen verschillende betekenis hechten aan erfgoed, kunnen gebieden niet zomaar als niet-waardevol worden benoemd.

3.3 MoMo

Het gedachtegoed van de Nota Belvedere klinkt door in de MoMo die in 2009 van kracht werd. Hierin werd de integratie van cultuurhistorie en RO verder doorgezet. De MoMo had de volgende doelen:

- *het stimuleren en ondersteunen van gebiedsgericht werken;*
- *het belang van cultuurhistorie laten meewegen in de ruimtelijke ordening;*
- *het formuleren van een visie op erfgoed en het verminderen van de administratieve lastendruk*

(Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2009).

De MoMo bestaat inhoudelijk uit drie pijlers, die in de volgende paragrafen kort worden toegelicht.

3.3.1 Pijler één: cultuurhistorische belangen meewegen in de ruimtelijke ordening

Onder deze pijler wordt aangegeven dat vele gebieden en plaatsen herinneringen bevatten die belangrijk zijn. Maar niet al deze gebieden kunnen worden aangewezen tot beschermd gebied of gezicht. Daarom moeten cultuurhistorische waarden worden meegewogen in de ruimtelijke ordening (Plasterk, 2009).

3.3.2 Pijler twee: krachtiger en eenvoudiger regelgeving

Onder deze pijler wordt gesteld dat “...er meer ruimte moet komen voor burgers en eigenaren van monumentale panden”(Ministerie van OC&W, 2009). De kennis van burgers moet meer worden benut en hun waarden moeten meer doorklinken. Plasterk waardeert de betrokkenheid van particulieren in de vorm van monumentorganisaties en individuen die zich inzetten voor de bescherming van erfgoed, en erkent dat ook zij over kennis beschikken over erfgoed. Plasterk verwoordt de kleiner wordende afstand tussen de experts en leken nadrukkelijk: “zo kunnen lokale betrokkenen meer kennis hebben over een specifiek gebouw of gebied dan erfgoedsspecialisten” (Ministerie van OC&W, 2009).

Over de taakverdeling stelt Plasterk:

“Experts bewaken de authenticiteit en representativiteit van monumenten. Burgers vinden de vraag naar ‘echt’ en ‘onecht’ weliswaar vaak ook belangrijk, maar meestal zien ze andere zaken als belangrijker: de sociale of sociaaleconomische functie van een monument, hun beleving van het gebouw, de herinneringen die ze er hebben liggen. Dat perspectief verdient meer ruimte in een modern monumentenbeleid. In het nieuwe stelsel wil ik burgers en maatschappelijke organisaties daarom meer betrekken bij de monumentenzorg,

bijvoorbeeld bij het waarden en selecteren van nieuwe monumenten” (Ministerie van OC&W, 2009).

3.3.3 Pijler drie: bevorderen van herbestemmingen

Het Rijk wil het beleid de komende decennia toespitsen op het tegengaan van verloedering door leegstand. Daarbij wordt gericht op kerken, scholen, boerderijen en industriële complexen. Leegstand onder deze gebouw typen is een groeiend probleem geworden. Hiervoor is het rijksproject “Kennissbank Herbestemming” opgericht. Omdat de overheid, ontwikkelaars en corporaties echter steeds minder geld hebben om herbestemming te financieren, richt de overheid zich op de ondernemende burgers die de herbestemming voor eigen handen nemen. “De initiatieven ontstaan vaak uit betrokkenheid bij een gebouw en bij de geschiedenis van een plek” (Janssen, 2012). De gebouwen die door burgers worden herbestemd, kan dus als een afspiegeling van de waarden van de burgers worden opgevat. De burgerinitiatieven die eerder vaak een uiting waren van protest tegen bijvoorbeeld verloedering of sloop van een (monumentaal) pand, worden nu omarmd door de overheid. Om de herbestemming in goede banen te leiden zijn door de Rijksoverheid handvaten voor de burgers opgesteld betreft hoe herbestemming uit te voeren.

3.3.4 Maatregelen n.a.v. de MoMo

Voor de uitvoering van de MoMo zijn enkele concrete maatregelen opgesteld. Pijler twee is het meest van belang. Hier wordt gesteld dat de waarden en kennis van burgers moeten doorklinken in de monumentenzorg. Wanneer wordt gekeken naar de maatregelen onder pijler twee, valt op dat de focus enkel ligt op het vereenvoudigen van de regelgeving. Onder de maatregelen van pijler twee wordt bijvoorbeeld niet toegelicht hoe, waar, en in hoeverre de waardering en kennis moet terug komen in de monumentenzorg.

Wel wordt in een apart hoofdstuk van het beleidsdocument over het verbeteren van de ‘kennisinfrastructuur’ aandacht besteed aan de relatie tussen burgers en de overheid:

“Het domein van de monumentenzorg is vooral een privaat domein, waarop naast (semi-)publieke instanties tal van spelers – particuliere eigenaren, bedrijven, federaties, verenigingen, stichtingen, bedrijven, werkgroepen en commissies – een eigen, pluriforme rol vervullen. Zij zijn niet alleen afnemers van kennis, maar ook en in toenemende mate leveranciers daarvan.” (Plasterk, 2009)

Het stuk is enkel toegespitst op hoe de kennisuitwisselingen tussen de overheid, door de overheid aangestelde instanties, erfgoedverenigingen en –instanties kan worden verbeterd. Ook hier wordt

geen aandacht besteed aan hoe, waar en in hoeverre de waarden van de burger moeten doorklinken in de monumentenzorg.

Tot slot wordt bij de maatregelen onder pijler drie – het meewegen van het cultuurhistorisch belang in de ruimtelijke ordening – kort aandacht besteed aan de waarden van de burger.

“De grote winst van inbedding van de cultuurhistorie in het systeem van bestemmingsplannen en structuurvisies is dat burgerorganisaties al bij de planvoorbereiding hun visie kunnen geven op het belang van het cultureel erfgoed dat daarbij in het geding is. Via de systematiek van de ruimtelijke ordening kunnen zij hun belangen immers in een vroeg stadium inbrengen. Ik noem dat de emancipatie van de cultuurhistorie”(Plasterk, 2009, p.8).

Cultuurhistorie is een verplicht onderdeel van het bestemmingsplan. Dit vereist een integrale manier van denken van zowel de erfgoedmedewerkers als de ruimtelijke ordening. Uit het veld is echter op te merken dat het adagium “Integraal wat kan, sectoraal wat moet” nog niet bij alle (medewerkers van) gemeenten is geland (Plasterk, 2009). Dit vereist een omslag in denken en in werken die waarschijnlijk tijd nodig heeft. Bovendien: hoewel het nu verplicht is om cultuurhistorische waarden op te nemen in het bestemmingsplannen zegt dit nog niets over in hoeverre deze worden meegewogen in ruimtelijke planvorming.

3.4 Veranderende samenleving

Zoals in de inleiding is gesteld heeft in Nederland een verschuiving plaatsgevonden van de verzorgingsstaat naar de participatiesamenleving. Deze nieuwe bestuurlijke koers impliceert een andere relatie tussen de overheid en de burger. Waarbij de overheid een meer ondersteunende rol heeft en burgers eigen verantwoordelijkheid nemen voor hun leven en leefomgeving. Om dit tot stand te laten komen, moet de regelgeving minder knellend worden en waar kan minder regelgeving (Van der Heijden et al., 2011).

Met betrekking tot het erfgoed zijn er een aantal initiatieven van de Rijksoverheid die participatie stimuleren of in de praktijk goed samen gaan met participatie. Ten eerste anticipeert de Rijksdienst voor cultureel erfgoed op burgerinitiatieven. Dit kan als een vorm van bottom-up participatie worden gezien. Het burgerinitiatief is op 1 januari 2006 van kracht gegaan. Burgers kunnen een voorstel indienen dat zij op de politieke agenda willen hebben. Voorwaarde is dat dit onderwerp de afgelopen twee jaar niet door de Tweede Kamer is behandeld. Het voorstel moet worden ondersteund door minimaal 40.000 handtekeningen, met naam, adres en geboortedatum. Voor het burgerinitiatief op Rijksniveau moet het vanzelfsprekend ook een onderwerp betreffen waar het Rijk over besluit. Voor onderwerpen op lokaal niveau kunnen bij gemeentes burgerinitiatieven indienen

(Ministerie van Binnenlandse Zaken, jaartal onbekend b). De burgerinitiatieven hebben veelal betrekking op maatschappelijk terrein en het verbeteren of onderhouden van de directe fysieke leefomgeving (Ministerie van Binnenlandse Zaken, jaartal onbekend c). Maar in feite zouden ze ook betrekking hebben op erfgoed onderwerpen. Op het niveau van het Rijk is een praktisch stappenplan ontwikkeld voor medewerkers van de Rijksoverheid om met participatie aan de slag te gaan (Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, 2007).

4. Onderzoeksvragen

Onder pijler twee van de MoMo wordt genoemd dat de kennis van erfgoed van burgers beter moet worden benut en hun waarden meer door moeten klinken in de Monumentenzorg. Hoe dit kan of moet worden uitgevoerd blijft echter onduidelijk.

Uit de literatuur blijkt dat tussen de burger en de overheid verschillende opvattingen bestaan omtrent erfgoed (zie hoofdstuk twee). Naar aanleiding van de verschillen in waardering van erfgoed en het Rijks-monumentenbeleid, kunnen de volgende vragen worden gesteld:

1. *Wat is de rol of betekenis van het lekenperspectief in het beleid van de monumentenzorg en in de uitvoering van dat beleid?*
2. *Is het verschil tussen leken en experts in de waardering van erfgoed een probleem? En hoe gaan gemeenten hiermee om?*
  - a. *Welke vormen participatie [van de burger bij de monumentenzorg] zijn er te onderscheiden in de 'praktijk'?*

Om deze vragen te beantwoorden worden verschillende voorbeelden van publieksparticipatie bij de monumentenzorg onderzocht. Daarbij gaat het om de participatie buiten de gangbare democratische middelen.

5. Methode van data verzamelen en analyse

5.1 Onderzoeksmethode & analyse

Om een beeld te krijgen van het onderwerp wordt allereerst *desktopresearch* gedaan.

Publieksparticipatie is momenteel een onderwerp dat veel aandacht krijgt in de media en op diverse erfgoed- en architectuurblogs veel discussie veroorzaakt. De gemeenten die actief met publieksparticipatie in de monumentenzorg bezig zijn brengen dit ook veelal naar buiten. Door te kijken wat er op deze fora wordt gezegd over het onderwerp wordt een actueel beeld verkregen van de stand van zaken.

Om de hoofdvraag van dit onderzoek te beantwoorden wordt gebruik gemaakt van kwalitatieve onderzoeksmethoden. Door middel van kwalitatief onderzoek kan rijke en gedetailleerde informatie worden verkregen (O'Leary, 2012). Het beleid van de monumentenzorg is per gemeente verschillend en is afhankelijk van de ruimtelijke, culturele, politieke en maatschappelijke context. Daarom is voor kwalitatief onderzoek gekozen. Het kwalitatief onderzoek wordt uitgevoerd door middel van diepte-interviews. Op deze manier kan meer en gedetailleerde informatie worden verkregen over de context, het erfgoedbeleid en de burgerparticipatie in de praktijk, vanuit het perspectief van de geïnterviewde (O'Leary, 2012). Om antwoord te krijgen op de hoofdvraag, is het van belang dat niet alleen naar het beleid wordt gekeken. Ook de politiek en maatschappelijke context waarin het beleid wordt uitgevoerd en de meningen van de belangenorganisaties en monumenteneigenaren kan meespelen met de publieksparticipatie. Naast diepte-interviews worden beleidsdocumenten geanalyseerd. Omdat in dit onderzoek het (gemeentelijke) beleid een grote rol speelt, kan dit veel informatie opleveren.

De interviews vinden mondeling, telefonisch en eventueel schriftelijk plaats. De informatie wordt daarbij aan de hand van aantekeningen vastgelegd. Gelijk na het afnemen wordt het interview uitgetypt in uitgebreidere zinnen.

De analyse van zowel de interviews als de beleidsdocumenten wordt gedaan door middel van codering. Het coderen van tekst levert inzicht in de onderwerpen uit het interview of de tekst, en de betekenis die respondenten hier aan geven (Hennink, Huttre & Bailey, 2012). Codes zijn naderhand op basis van het interview of het beleidsstuk geformuleerd. Aan elke (groep) codes wordt een kleur gekoppeld, zodat de data inzichtelijk wordt. Vervolgens wordt de verkregen informatie in een tabel gezet (zie bijlage). Dit maakt de data inzichtelijk. Op basis van de gegevens in de tabel, wordt gezocht naar verbanden.

5.2 Het vinden van respondenten

Via *desktopresearch* zijn cases (respondenten) gezocht. Publieksparticipatie is momenteel een onderwerp dat veel aandacht krijgt in de (online) media en op diverse erfgoed- en architectuurblogs veel discussie oplevert. Op deze manier kunnen geschikte cases worden gezocht. Selectie vindt plaats op basis van de ervaring die gemeenten hebben met publieksparticipatie in de monumentenzorg bij gebouwd erfgoed. Enerzijds kan het betrekking hebben op participatie bij het opstellen van beleid. Anderzijds kan het gaan om meer praktische initiatieven, zoals de herbestemming van een monument. Het gaat om een breed scala van participatie, zodat de verscheidenheid van participatie in de monumentenzorg in kaart kan worden gebracht.

Daarnaast is via de Federatie Grote Monumentengemeenten (FGM) een oproep gedaan naar de aangesloten gemeenten. Het voordeel hiervan is dat gelijk het juiste publiek bereikt (Hennink, Hutter & Bailey, 2011). De FGM is een kennisnetwerk waarbij zo'n 60 gemeenten zijn aangesloten. Samen hebben zij 32.000 Rijksmonumenten en 20.000 gemeentelijke monumenten in beheer. Via de FGM is een bericht verstuurd naar alle aangesloten gemeenten (plus enkele andere contactpersonen), met daarin de vraag of gemeenten ervaring hebben met publieksparticipatie in de monumentenzorg en contact met mij willen opnemen. De respons was echter laag. Maar heeft wel tot relevante interviews geleid.

Bovendien wordt door middel van 'chain sampling' of 'snowball recruitment' geprobeerd andere participanten te bereiken. Deze methode is voornamelijk handig bij moeilijk te vinden participanten (Hennink, Hutter & Bailey, 2011). In dit onderzoek kan het handig zijn om na afloop van een interview naar andere voorbeelden te vragen. Gemeenten of andere partijen die zich met het onderwerp bezig houden, kennen misschien andere voorbeelden.

5.3 De interviews

Dit onderzoek is gebaseerd op interviews en geschreven bronnen. In totaal zijn tien interviews gehouden die in 22 verschillende voorbeelden van participatie (cases) hebben opgeleverd (voor een compleet overzicht van de cases, zie bijlage 1). Gemeenten die actief burgers betrokken in de monumentenzorg, konden meerdere voorbeelden noemen. Omdat vanuit de stage het perspectief van de gemeentelijke overheid belangrijk was, is dan ook gekozen om voornamelijk interviews te houden met medewerkers van gemeenten. Interviews zijn gehouden met de volgende gemeenten en instanties:

1. Medewerker monumentenzorg, gemeente Oostburg
2. Medewerker monumentenzorg, gemeente Nijmegen
3. Medewerker monumentenzorg, gemeente Utrecht

4. Medewerker monumentenzorg, gemeente Schiedam
5. Medewerker monumentenzorg, gemeente Kampen
6. Medewerker monumentenzorg, gemeente Leiden
7. Medewerker monumentenzorg, gemeente Groningen
8. Medewerker monumentenzorg, gemeente Dordrecht
9. Oprichter Coöperatie (Sodafabriek, Schiedam)
10. Bestuur Bond Heemschut, afdeling Groningen

Voornamelijk medewerkers van de afdelingen monumentenzorg zijn geïnterviewd. Deze personen staan dicht bij de uitvoering van het Rijks en gemeentelijk erfgoedbeleid. Zij konden voorbeelden geven, die zowel bruikbaar waren voor de scriptie als het rapport voor de gemeente Groningen. In het kader van het onderzoeksrapport is ook een interview gehouden met de vereniging Heemschut in Groningen. Daarnaast is een interview gehouden met een initiator van een herbestemmingsproject (Sodafabriek). Naast interviews is de scriptie gebaseerd op geschreven bronnen. Van alle gemeenten waarmee een interview is gehouden zijn ook beleidsdocumenten geanalyseerd, zoals nota's en rapporten.

5.4 Geïnformeerde toestemming

Eén van de belangrijkste ethische aspecten bij het benaderen van participanten is het verkrijgen van toestemming voor het interview, zodat de participanten kunnen overwegen of zij wel of niet mee willen werken aan het interview (Hennink, Hutter & Bailey, 2011).

Deze interviews zijn onderdeel van een afstudeeropdracht aan de Rijksuniversiteit Groningen in combinatie met een stage bij de gemeente Groningen, als zodanig heb ik me ook voorgesteld. Doordat ik mij duidelijk voorstelde als onderzoeker en stagiair werd vertrouwen gewonnen bij de participant. Op die manier werd duidelijk wat mijn taken en belangen waren. Vervolgens gaf ik informatie over de achtergrond en het doel van het onderzoek en de verwerking van de data.

Hoewel het gebruikelijk is om voorafgaand aan een interview schriftelijk toestemming te vragen aan de respondent, is bij telefonische interviews mondeling om toestemming gevraagd. Schriftelijke toestemming voorafgaand aan een telefonisch interview zou omslachtig worden en tijd van de respondent kosten. Dit zou de resultaten en medewerking in de weg kunnen staan. Daarom werd voorafgaand aan het interview expliciet aangegeven wat de positie is van de onderzoeker, wat wordt onderzocht, wat met de informatie wordt gedaan en is gevraagd of de respondent hieraan mee wil werken.

Voor de interviews waarbij de respondent persoonlijk is bezocht, is echter wel eerst een schriftelijke geïnformeerde toestemming per e-mail opgestuurd. Voor de zekerheid is ook een exemplaar meegenomen naar het interview (zie bijlage 2).

Bij kwalitatief onderzoek wordt gevraagd naar de mening en opvattingen van de participanten. Daarom is het van groot belang dat vertrouwelijk met de informatie wordt omgegaan, zodat participanten niet worden benadeeld (Hennink, Hutter & Bailey, 2011). Hoewel het onderzoeksonderwerp in eerste instantie niet gevoelig lijkt, kan het onderwerp echter gevoelig worden ervaren voor de participanten. De monumenteigenaren en belangenorganisaties kunnen bijvoorbeeld slechte ervaringen of een slechte relatie hebben met de overheid. Medewerkers van de overheid zelf, kunnen het bijvoorbeeld niet eens zijn met de gang van zaken of het beleid. Dit is in acht gehouden.

5.5 Interviewguide

Bij het houden van een diepte interview is het belangrijk enkele stappen in acht te nemen (O'Leary, 2012). Ten eerste is het belangrijk een semigestructureerd interview te houden. Ten tweede is het belangrijk een relatie van vertrouwen op te bouwen met de participant. Ten derde is het belangrijk open vragen te stellen. Tot slot kan door middel van *probing* de geïnterviewde worden gemotiveerd om zijn of haar verhaal te vertellen. Deze stappen zijn in acht genomen tijdens de interviews.

Voorafgaand aan het interview is daarom een beknopte interviewguide opgesteld. Deze dient ter herinnering aan enkele thema's en vragen voor de interviewer. Enkele genoteerde steekwoorden en thema's zijn vooraf opgesteld.

5.6 Wat gebeurt er met de data

Tijdens het verzamelen en verwerken van de data is het belangrijk dat anonimiteit en vertrouwelijkheid in acht worden genomen. Vertrouwelijkheid houdt in dat de informatie die tussen de respondent en onderzoeker is besproken niet naar buiten wordt gebracht (Hennink, Hutter & Bailey, 2011). De verkregen informatie uit de interviews is enkel via schriftelijke notities tijdens het interview vastgelegd. Deze zijn enkel inzichtelijk voor de interviewer, de geïnterviewde en de begeleiders van zowel de Rijkuniversiteit Groningen en de gemeente Groningen. Om duidelijkheid te verkrijgen wat er met de verkregen informatie gebeurt, zijn vier vragen opgesteld met betrekking tot het verwerken van de data. Deze zijn in een aparte bijlage bij de schriftelijke geïnformeerde toestemming toegevoegd (zie bijlage 2). Mondeling zijn deze vragen ook gesteld. De informatie is verwerkt in zowel de scriptie als het adviesrapport. De scriptie wordt vijf jaar in de scriptiedatabank van de Rijksuniversiteit Groningen bewaard. Het rapport zal ter beschikking zijn voor de medewerkers van de gemeenten Groningen, afdeling stadsontwerp.

5.7 De Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening

Ethische aspecten moeten in acht worden genomen om tot een goed onderzoek te komen. Dit onderzoek is uitgevoerd met in acht neming van De Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening (2004, herziening 2012) opgesteld door de Vereniging Nederlandse Universiteiten (VSNU) (zie bijlage).

6 Resultaten

6.1 Wie initieert participatie, en waarom?

Uit de interviews kunnen vier verschillende initiators van burgerparticipatie in de monumentenzorg worden onderscheiden. Deze vier initiators kunnen worden verder worden opgedeeld in bottom-up en top-down participatie. Zowel leken als experts initiëren participatie. De vier partijen hebben verschillende redenen voor burgerparticipatie in de monumentenzorg.

6.1.1 Burgers

Ten eerste wordt burgerparticipatie door burgers zelf geïnitieerd. Dit komt overeen met de *grassroot* participatie zoals Silverman (2005) beschrijft. Niet alleen individuele burgers maar ook georganiseerde burgers zoals de erfgoedverenigingen initiëren burgerparticipatie. De oorzaak van de burgerinitiatieven heeft vaak te maken met protest tegen (ruimtelijke) plannen van gemeenten. Een voorbeeld hiervan is de herbestemming van de Wagenwerkplaats in Amersfoort. Dit is een voormalig onderhoudsterrein van de NS waar de wagons werden gerepareerd (afbeelding 4). De werkplaats is een gebied van ongeveer 18 ha groot, waarop verschillende gebouwen staan (afbeelding 5 & 6). Deze dateren uit het begin van de 20^e eeuw.

De aanleiding tot dit herbestemmingsproject was protest van omringende buurtbewoners tegen de sloop- en nieuwbouwplannen. Sinds 2000 was de werkplaats namelijk niet meer in gebruik. De gemeente ontwikkelde plannen om de gebouwen te slopen en te vervangen voor kantoren. Echter, de kantorenmarkt stortte in en de ontwikkelingen kwamen stil te liggen. Enkele burgers uit de aangrenzende wijk Soesterkwartier pikten de sloopplannen op en kwamen in protest. Dit sluit aan bij het onderzoek van Coeterier (2002) waaruit blijkt dat omwonenden meer waarde hechten aan erfgoed, dan mensen die verder af wonen. Dit kan te maken hebben met de bekendheid. Immers, omwonenden zien de panden dagelijks. En dat kan de waardering versterken. Deze dagelijkse omgeving kan echter ook een negatief effect op de waardering veroorzaken.

In de wijk Soesterkwartier woonden vroeger de medewerkers van de wagenwerkplaats. De werkplaats was dus een belangrijk onderdeel van de identiteit van de wijk. Uit het onderzoek van Yung & Chan (2013) bleek echter dat leken de architectonische eigenschappen op de eerste plaats zetten in de waardering van monumenten. De sociale betekenis komt op de tweede plek. Experts bleken juist de culturele identiteit belangrijk te vinden in de waardering. Uit deze case blijkt juist dat de culturele identiteit het belangrijkste was in de waardering van de buurtbewoners (de leken).

Eén van de bewoners van het Soesterkwartier - Joke Sickmann - kwam daarom in actie tegen de sloop. Zij richtte een werkgroep op en zorgde allereerst voor publiciteit over het complex. Uit hetzelfde onderzoek van Coeterier (2002) blijkt dat het verschaffen van informatie bijdraagt aan een

toename in de waardering van erfgoed. Sickmann gaf bijvoorbeeld lezingen over de werkplaats, organiseerde rondleidingen en hing oude foto's op in de wijk. Op die manier kwam in de wijk aandacht voor het onderwerp. Vervolgens richtte Sickmann de Stichting Industrieel Erfgoed Amersfoort (SIESTA) op. Uiteindelijk diende deze vereniging een burgerinitiatief in om uit te laten zoeken of de gebouwen op de Wagenwerkplaats het waard waren om te behouden. Dit was succesvol. De Wagenwerkplaats werd op de gemeentelijke monument geplaatst (Kuenen & De Vries, 2008).

Vervolgens begon het proces om het gebied te ontwikkelen: een nieuw functie moest worden gevonden voor de gebouwen. Doordat de ontwikkeling van het gebied tot stilstand was gekomen, kwam er tijd vrij om ideeën te ontwikkelen. De succesfactor van de herbestemming was de samenwerking tussen vier partijen: particulier (burgers), publiek (de overheid), privaat (de NS) en tot slot een procesbegeleider (De Vries & Kuenen, 2008). Samen formuleerden zij een gezamenlijk doel, dat gefaseerd werd uitgevoerd.

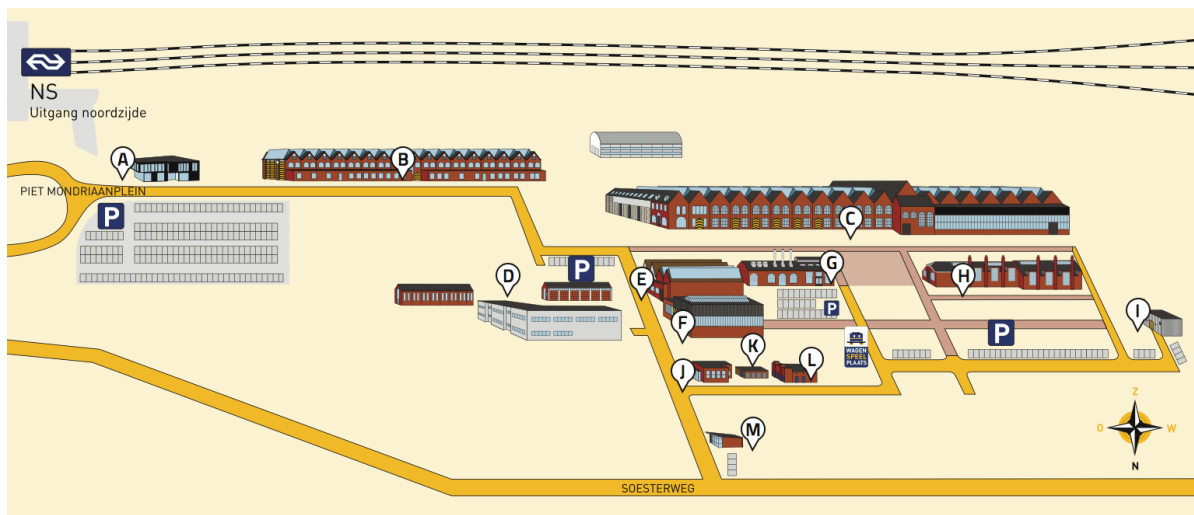
Een aantal ontwikkelingen komen naar voren, die hebben geleid tot een succesvol project:

- Benutten van de **tijdelijkheid**. Doordat nieuwbouwplannen niet door gingen, was er veel tijd beschikbaar om nieuwe plannen te ontwikkelen.
- Het **faseren** van het de ontwikkelingen en plannen. Vier fasen werden geformuleerd voor de gebiedsontwikkeling: verkenning, planstudie, realisatie en beheer/onderhoud. Deze fasering zorgde voor het streven naar het behalen van doelen en konden tussen resultaten worden gemeten. Bovendien hielp het in prioriteiten stellen.
- Denken in verschillende **tijdsbestekken** (lange- en korte termijn) en **schaalniveaus**. Toen de gebouwen klaar waren voor verhuur, werden voor de lange én korte termijn huurders gezocht. Het gebied is nog in ontwikkeling, pionierende huurders die durf en lef hebben waren van belang om het gebied op gang te krijgen en levend te maken.

De **ontwikkelingen** die tot een succesvolle samenwerking tussen gemeente en burgers leidden:

- **Publiciteit** heeft er voor gezorgd dat het protest tegen de sloopplannen ging leven onder de buurtbewoners. Door Joke Sickmann, die het burgerinitiatief indiende, zijn in de omliggende wijk (het Soesterkwartier) foto's opgehangen, lezingen gehouden voor mogelijk geïnteresseerde partijen en rondleidingen gehouden in het gebied. Dit zorgde voor bekendheid van het gebied. Onder de buurtbewoners creëerde het meer bewustzijn van de waarde van het gebied.

- **Samenwerking** met verschillende groepen: studenten, bedrijven, overheid en particulieren. Dit is de kracht van de ontwikkelingen. Verschillende groepen hebben verschillende kwaliteiten. Studenten communiceerden bijvoorbeeld anders dan bedrijven. Echter, dit opende soms ook deuren.
- De kracht van de samenwerking was het zoeken naar en formuleren van **gezamenlijke belangen**. Vervolgens werden een gezamenlijk doel en plan opgezet. Dit zorgde voor eenheid binnen de planvorming.
- Heldere open **communicatie** met burger. Geen inspraak van de burger, maar samenspraak. Geen plan opleggen, maar kaders stellen waarbinnen burgers hun visie kunnen uiten.

Afbeelding 4. De Wagenwerkplaats. Gebiedstransformatie & burgerparticipatie

Afbeelding 5. De Veerensmederij, één van de gebouwen op de Wagenwerkplaats. Vóór transformatie

Afbeelding 3. De Veerensmederij na transformatie

6.1.2 Gemeentelijke afdeling monumentenzorg

Als tweede initiator van burgerparticipatie kunnen de gemeentelijke monumentenzorg-afdelingen worden genoemd. Verreweg de meeste van de onderzochte cases vallen hieronder. Silverman (2005) noemt dit instrumentele participatie. Burgers hebben mogelijkheid om via de 'officiële wegen' – de gangbare democratische manieren als inspraak – te participeren. Dit maakt participatie onderdeel van een democratische proces. Uit interviews met de gemeenten kunnen de volgende redenen worden opgemerkt om burgers te betrekken bij de monumentenzorg:

- a) Het peilen van de mening van de burger
- b) Raadplegen van de kennis van de burger
- c) De burger keuzes laten maken en betrekken in besluitvorming
- d) Participatie als middel voor publiciteit en betrokkenheid

Reden a, b, en c hangen nauw samen met reden d. Participatie heeft vaak meerdere doelen. Naast dat participatie een middel is om de mening van de burger door te voeren in de besluitvorming, is het tevens een middel voor publiciteit en het creëren van betrokkenheid van de bevolking bij de monumentenzorg. Daarnaast wordt het creëren van maatschappij draagvlak, zowel een doel als een gevolg van participatie genoemd.

Een voorbeeld van reden a – het peilen van de mening van de burgers – is het tot stand komen van de erfgoednota in Utrecht. Op de erfgoedagenda staan verschillende projecten waarmee de gemeente Utrecht aan de slag is, gaat, of in de nabije toekomst wil gaan. De agenda bestaat uit een lange lijst van onderwerpen, die in eerste instantie intern tot stand is gekomen door de gemeentelijke monumentenzorg. Vervolgens heeft de gemeente Utrecht deze lijst besproken met de particuliere erfgoedverenigingen en -instanties. De reden hiervoor was dat de gemeente wilde peilen waar de prioriteit van de burger lag, dus welke waarden de burger belangrijk vinden. Wanneer de prioriteiten van de burgers bekend zijn en worden nagevolgd, levert dit meer draagvlak op. Nadat de lijst is besproken met de erfgoedverenigingen, is deze definitief vastgesteld. Dit voorbeeld laat zien dat het peilen van de mening van burgers, samen gaat met de burger daadwerkelijk invloed in de besluitvoering te geven.

Daarnaast bleek uit verschillende interviews dat participatie ook als publiciteitsmiddel wordt opgevat (Applicatie 'Gluren door de Muren', 'Licht & Ruimte, Gronings Erfgoed 1945-1970', culturele evenementen gemeente Schiedam). De Groningse enquête 'Licht & Ruimte, Gronings erfgoed 1945-1970' had als doel het onder de aandacht brengen van het naoorlogs erfgoed, dat van leken vaak weinig waardering krijgt (afbeelding 7). In totaal werd een lijst gepubliceerd van 80 rijks- en gemeentelijke monumenten of beeldbepalende panden uit deze periode. Vervolgens kon op één van

zes genomineerde panden een stem worden uitgebracht. Elk van deze zes panden, kreeg een ‘ambassadeur’, een bekende Groninger die zorgde voor de publiciteit rondom het gebouw en daarmee probeerde stemmen te winnen. Dit project moest meer aandacht en waardering voor het naoorlogs erfgoed creëren, omdat dit vaak het ondergeschoven kindje van de architectuurgeschiedenis is.

<p>1 BENZINEPOMP MET TRAFOSTATION Architect: W.M. Dudok, Hilversum Locatie: Turfsingel 6, Groningen Bouwjaar: 1953-1955 ambassadeur: Arno van der Heyden meer informatie »</p>	
<p>2 WESTERFLAT MET WINKEL Architect: K.G. Olstmeijer, Groningen Locatie: Friesestraatweg 253-346, Jan van Goyenstraat 1-3 Bouwjaar: 1952-1953 (ontwerp 1951) ambassadeur: Beno Hofman meer informatie »</p>	
<p>3 CREMATORIUM Architect: A.H. Wagerif, Wassenaar Locatie: Crematoriumlaan 6 Bouwjaar: 1959-1960 ambassadeur: Miranda Bolhuis meer informatie »</p>	
<p>4 CONDENSFABRIEK DE OMMELANDEN Architect: Architectenbureau Oom en Kuipers, Groningen Locatie: Friesestraatweg 215 Bouwjaar: 1951-1953 ambassadeur: Lykle de Vries meer informatie »</p>	
<p>5 WINKELCENTRUM KOSTVERLOREN Architect: K.G. Olstmeijer, Groningen Locatie: Van Ruysdaalstraat 2-32, J. Vermeerstraat 61 en 63, F. van Mierisstraat 61, 63 en 65 Bouwjaar: 1956-1957 ambassadeur: Pieter Bregman meer informatie »</p>	

Afbeelding 7. Deel van de enquête Licht & Ruimte, Gronings Erfgoed 1945-1970

6.1.3 Gemeentelijke politiek

Naast burgers en de gemeentelijke monumentenzorg, geeft ook de gemeentelijke politiek aanleiding tot participatie. In interviews met de gemeenten Kampen, Schiedam en Utrecht werd aangegeven dat de gemeenteraad of het college van B&W ‘opdrachtgevers’ waren voor het betrekken van de burgers. Ook in de Gemeente Groningen is dit een actueel onderwerp. In bovengenoemde gemeenten is participatie een onderdeel van een verandering in de verhouding tussen de burger en de gemeentelijke overheid. Participatie wordt op verschillende beleidsvelden doorgevoerd. De gemeenten Kampen, Schiedam en Utrecht – die al actief bezig zijn met burgerparticipatie in de monumentenzorg – gaven bovendien zelf aan dat ook vanuit de afdeling zelf participatie van burgers

wenselijk was. Participatie moet ten eerste meer betrokkenheid bij het erfgoed creëren. Ten tweede werd aangegeven dat participatie bijdroeg aan meer helderheid in het duidelijk maken van elkaars visies betref het erfgoed. Hieruit blijkt dat participatie dus ook te maken heeft met communicatie.

6.1.4 Rijksniveau

Tot slot is vanuit Rijksniveau vraag naar burgerparticipatie in de monumentenzorg. Immers, de MoMo is geïnitieerd door de Rijksoverheid. Uit de begeleidende hoofdstukken van de MoMo blijkt dat vooral regelgeving en procedures simpeler en krachtiger moeten: met minder regels moet de monumentenzorg voornamelijk voor monumenteigenaren gemakkelijker worden.

“Monumentenzorg wordt zo meer een lust en minder een last” (Plasterk, 2009).

Naast de MoMo wordt op Rijksniveau ook meer initiatief verwacht van burgers bij herbestemming van erfgoed. Economische motieven en de veranderende verhouding tussen de overheid en de burger, spelen daarbij de hoofdrol:

“De traditionele partijen die in herbestemming investeerden - overheid, ontwikkelaars en corporaties - zijn vanwege de crisis afgehaakt en zullen voorlopig ook niet meer aanhaken: het geld is op of ze durven geen risico's meer te nemen. Lokale overheden bezuinigen fors en bouwen hun subsidies af, terwijl de 'traditionele' (cultuur)fondsen steeds minder geld te verdelen hebben, en ook banken maar mondjesmaat over de brug kunnen en willen komen.” (Kennis- en projectbank herbestemming, jaartal onbekend a).

Vervolgens over de veranderde rol van de overheid:

“De overheid die van de wieg tot het graf voor haar burgers zorgt, behoort langzamerhand tot het verleden. Burgers worden aangemoedigd zelf veel meer de regie over hun eigen leven en hun leefomgeving in eigen handen te nemen. Het is niet meer de overheid die het allemaal bedenkt, financiert, aan de man brengt en uitvoert. Weliswaar is deze omslag van overheidszijde mede ingegeven door de financiële onhoudbaarheid van de verzorgingsstaat, feit is wel dat burgers steeds vaker zelf initiatieven opstarten om hun eigen leefomgeving te verbeteren.” (Kennis- en projectbank herbestemming, jaartal onbekend b).

In enkele interviews werd aangegeven dat (overheids-)financiën een rol speelden in de reden voor burgerparticipatie. Bijvoorbeeld in het interview met de gemeente Kampen werd aangegeven dat de burgerparticipatie, die op meerdere beleidsvelden werd doorgevoerd, ook wel een bezuinigingsmaatregel werd genoemd. Desondanks was de gemeentelijke monumentenzorg blij met het doorvoeren van burgerparticipatie, omdat dit de relatie tussen de gemeentelijke afdeling

monumentenzorg en de (georganiseerde) burgers verbeterde. Wel werd opgemerkt dat burgerparticipatie meer tijd vergt.

6.2 Welke vorm van participatie en bij welke onderdelen van de monumentenzorg?

De monumentenzorg heeft verschillende taken. Waarvan het in stand houden en beschermen van het erfgoed de primaire taak is van de gemeentelijke monumentenzorg. Uit de interviews en beleidsdocumenten werd duidelijk dat participatie bij de volgende 'taken' en onderdelen van de gemeentelijke monumentenzorg plaats vindt:

1. Het opstellen van monumentenbeleid
2. Het aanwijzen van erfgoed & herbestemming
3. Ruimtelijke ordening & inventariseren cultuurhistorische waarden
4. Herbestemming
5. Publiciteit

Deze participatie wordt op uiteenlopende manieren georganiseerd. Door middel van:

1. Enquêtes
2. Prijsvragen
3. Bijeenkomsten & discussiemomenten: op verschillende manieren ingevuld
4. Culturele evenementen, cultuureducatie, verstrekken van informatie

6.2.1 Opstellen van monumentenbeleid

Ten eerste vindt participatie plaats bij het opstellen van monumentenbeleid. Voorbeelden van de gemeente Leiden, Kampen en Utrecht tonen aan dat op deze manier draagvlak wordt gezocht voor het beleid dat gemeenten willen voeren.

De gemeente Leiden heeft er voor gekozen om bij het opstellen van een nieuw erfgoedbeleid in samenwerking met bewoners, belanghebbenden en geïnteresseerden. De reden dat dit in samenwerking met 'de stad' is gedaan is dat Leiden de kansen en mogelijkheden voor de toekomst van het erfgoed beter benutten en daarom meer samenwerking tussen verschillende partijen zoekt, zodat verschillende nieuwe mogelijkheden en ideeën voor erfgoed kunnen ontstaan.

De nieuwe nota is als volgt opgesteld. In maart, april en juni 2013 zijn drie bijeenkomsten georganiseerd: 'Erfgoed Ontmoet'. Op deze bijeenkomsten werd de meningen en visies over het erfgoed verzameld. De eerste bijeenkomst werd bijgewoond door verschillende partijen: actieve

'beschermers' en 'vrienden van [Leiden]', archeologen, ondernemers, kunsthistorici, acteurs, architecten, docenten, medewerkers van de musea, de universiteit, de '3 October Vereeniging' en de gemeente Leiden zelf. Door middel van brainstorming zijn de eerste ideeën uit de stad verzameld. Al deze informatie is achteraf geformuleerd in een aantal hoofd- en neventhema's. De tweede bijeenkomst werd ingericht aan de hand van verschillende werkgroepen, die een aantal van deze thema's verder uitwerkten (afbeelding 8). De verschillende werkgroepen hebben op notitiebriefjes (geeltjes) hun ideeën geformuleerd die op centrale borden werden verzameld. Op de derde bijeenkomst – de Tussenstand – werd alle input uit de stad samengevat. Toen eenmaal alle input overzichtelijk in kaart was gebracht, heeft de gemeente aan de hand van deze kennis de nieuwe nota opgesteld. Niet alleen het opstellen van het beleid is een vorm van participatie. Ook de uitvoering wordt samen met de stad gedaan: binnen het beleid wordt de nadruk gelegd op samenwerking met andere partijen, om de kansen voor de toekomst van het erfgoed beter/meer te benutten. Leiden gaat meer samenwerken met andere partijen, zoals de universiteit, musea en het bedrijfsleven om erfgoed verder te brengen. Hoe dit precies wordt uitgevoerd is nog niet concreet. Een strategie om publiciteit en levendigheid te creëren rondom het opstellen van de nota was het aanmaken van een Twitter account: 'Erfgoed071'. Via de account konden geïnteresseerden meedenken over de nieuwe Nota en werden ze op hoogte gehouden van de ontwikkelingen. Hieruit blijkt dus, dat de gemeente andere partijen raadpleegt ter inventarisatie van nieuwe ideeën en visies. Vervolgens ligt de macht bij de gemeente om hier wel of niet mee aan de slag te gaan.

Afbeelding 8. Bijeenkomst Leiden, opstellen beleid. Werkgroepen met verschillende stakeholders werken thema's verder uit

Ook de gemeente Utrecht heeft een erfgoedagenda opgesteld in samenspraak met erfgoedverenigingen. De reden hiertoe was dat Utrecht op deze manier graag prioriteiten wilde weten waar de prioriteit van de stad lag, om op deze manier draagvlak te creëren. De gemeentelijke erfgoedafdeling heeft allereerst een agenda opgesteld met verschillende onderwerpen. Vervolgens zijn erfgoedverenigingen en –instanties en andere geïnteresseerden uitgenodigd om de agenda te bespreken.

De gemeente Kampen is in het opstellen van erfgoedbeleid / of een agenda een stap verder gegaan. Kampen heeft in overleg met erfgoedverenigingen erfgoedbeleid opgesteld. Maar in dat beleid is geen agenda met duidelijke onderwerpen (projecten) opgenomen. Dit is echter wel gebruikelijk. De reden dat geen agenda is opgenomen, is dat dit volgens de erfgoedafdeling de participatie voorbij gaat. In plaats daarvan kunnen erfgoedinstanties in een regulier overleg momenten hun ideeën of onderwerpen aandragen bij de gemeente.

6.2.2 Uitbreiden gemeentelijke monumentenlijst

Ten tweede wordt participatie ingezet bij het uitbreiden van de gemeentelijke monumentenlijst. De gemeente Nijmegen heeft er voor gekozen om bij de uitbreiding van de monumentenlijst de burger te raadplegen. Nijmegen wilde erfgoed inventariseren dat nog niet was beschermd en daarmee de bestaande monumentenlijst uitbreiden. Door middel van een enquête is de kennis en informatie van de burger geraadpleegd. Eind 2013 werd het project opgestart. In eerste instantie zou de uitbreiding van de lijst een interne inventarisatie zijn. Doordat er eerder commotie was ontstaan door de sloop van een gebouw uit de jaren 1920, besloot de wethouder na een discussie in de gemeenteraad, om een ‘aandachtslijst’ op te stellen met behulp van historische belangenverenigingen en de Nijmeegse burger.

Middels het uitdelen van flyers, een persbericht, Facebook en Twitter zijn de Nijmegenaren opgeroepen om een gebouw aan te dragen. Daarnaast is door de gemeente een ‘expertmeeting’ gehouden met belangenverenigingen. Dit houdt in dat de gemeente met deze verenigingen om tafel is gaan zitten om nieuw erfgoed te inventariseren. Uiteindelijk heeft de enquête 500 inzendingen opgeleverd. Vervolgens zijn de inzendingen globaal getoetst aan de selectiecriteria uit de Monumentenverordening. Deze conceptlijst is een combinatie van de ambtelijke inventarisatie en de geselecteerde publieksinzendingen. Vervolgens werden alle eigenaren geïnformeerd dat zij op de conceptlijst staan. De lijst heeft ter inzage gelegen zodat ieder kan een zienswijze kon indienen.

Omdat er op dit moment geen budget is om de aandachtslijst vast te stellen, wordt de lijst nu gebruikt als signaleringslijst. Wanneer sloopplannen dreigen, kan het college besluiten het pand alsnog te beschermen. De lijst moet ook bewustwording creëren onder eigenaren van de panden,

dat zij een waardevol pand bezitten en daarmee sloopplannen voorkomen. Maar ook moet het discussie in de toekomst voorkomen.

6.2.3 Cultuurhistorie en ruimtelijke ordening

Ten derde wordt de mening van de burger gepeild bij het inventariseren van cultuurhistorische waarden in de ruimtelijke ordening. Cultuurhistorische waarden zijn verplicht onderdeel van bestemmingsplannen (zie MoMo).

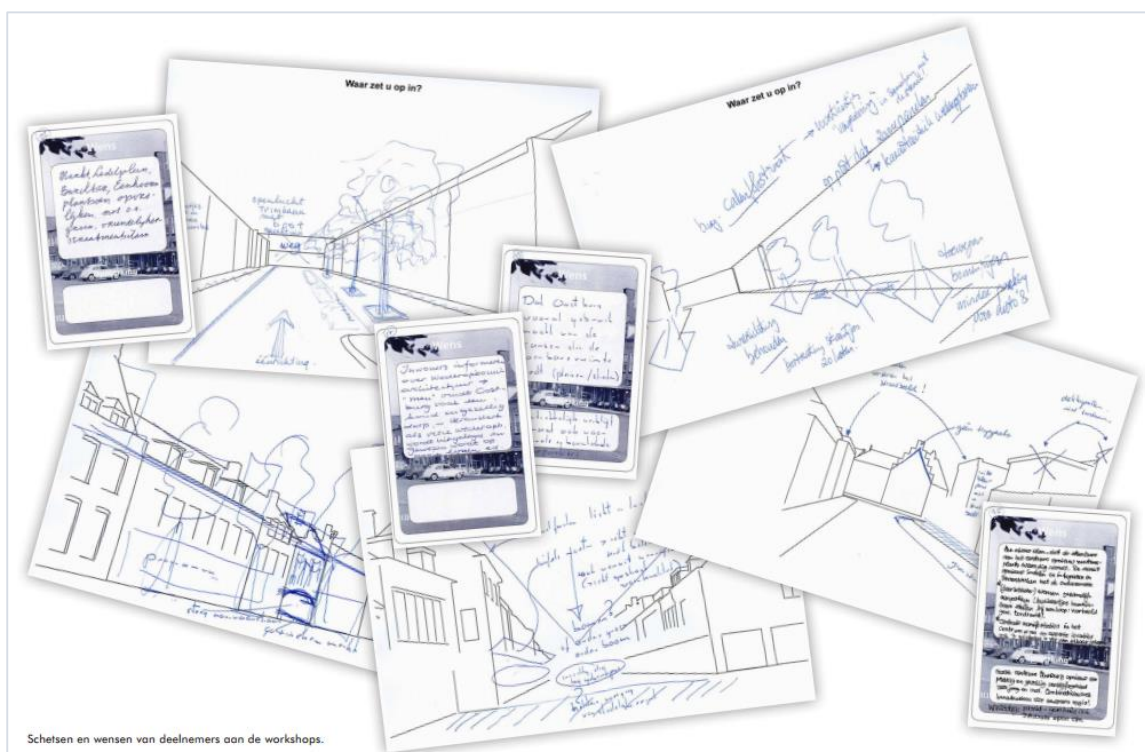
Een voorbeeld van participatie bij het inventariseren van cultuurhistorische waarden in de ruimtelijke ordening, is het naoorlogse dorp Oostburg (provincie Zeeland). Het dorp is door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) aangewezen als één van de dertig meest karaktervolle wederopbouwgebieden van Nederland en is daarom opgenomen in de nieuwe ‘Visie erfgoed en ruimte, Kiezen voor karakter’.

“Erfgoed is van iedereen. De omgang ermee in stedelijke en landschappelijke transformatieprocessen kan daarom nooit volledig door overheden en experts worden bepaald. Publiek belang en waardetoeëkening bestaan altijd naast particuliere belangen en betekenissen. Dit betekent voor de overheid twee dingen. In de eerste plaats dat in het integrale ruimtelijke afwegingsproces alle relevante belangen en opinies tot hun recht komen. Dit vraagt om transparante procedures, goed gemotiveerde besluiten en het actief betrekken van burgers bij de afweging van belangen. In de tweede plaats vraagt dit van overheden terughoudendheid bij het van bovenaf poneren van waarden. Een levende cultuur is gebaat bij waarde-debatten, smaaktwisten en ruimte voor eigen interpretatie. Het benoemen (of juist onbenoemd laten) van culturele betekenissen is het gezamenlijk domein van burgers, bedrijven, belangengroepen én overheden, dat geen van deze partijen zich kan toe-eigenen” (Rijksoverheid, 2011).

De Gemeente Sluis en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed hebben een extern bureau – de Stichting Dorp, Stad en Land – de opdracht gegeven de naoorlogse kenmerken in beeld te brengen, te analyseren en de waardering in kaart te brengen. Aan de hand van workshops heeft de stichting samen met inwoners, verenigingen en ondernemers de cultuurhistorische waarden geïnventariseerd. Bovendien werd geanalyseerd hoe het naoorlogs erfgoed kansen kan bieden voor de toekomst. Daarbij ging het om de ruimtelijke kwaliteiten en inzet van erfgoed. Twee workshops zijn georganiseerd met vertegenwoordigers van inwoners, ondernemers, bedrijven en winkeliers. Op de eerste workshop werd een presentatie gehouden van de stedenbouwkundige en architectonische ontwikkelingen van Oostburg m.b.t. de wederopbouwperiode. Vervolgens konden de bezoekers hun meningen, visies, waarderingen knelpunten, ambities en uitdagingen uiten op mengpanelen en

wensenkaarten (afbeelding 9). Aan de hand van deze inventarisatie is een quiz opgesteld die op de tweede workshop werd gehouden. Deelnemers konden reageren op stellingen en met betrekking tot de kwaliteiten van Oostburg. Tot slot werden steeds twee verschillende beelden gepresenteerd betreft de ruimtelijke ordening, waaruit de deelnemers moesten kiezen (afbeelding 10). Daarbij ging het bijvoorbeeld om bebouwingshoogtes, groenstructuren, metselwerk, dakvormen en luifels. Tot slot werd de deelnemers een open vraag gesteld: "waar zet u op in?". Deelnemers konden suggesties, wensen en ideeën indienen m.b.t. de ruimtelijke kwaliteit en deze ondersteunen met schetsen.

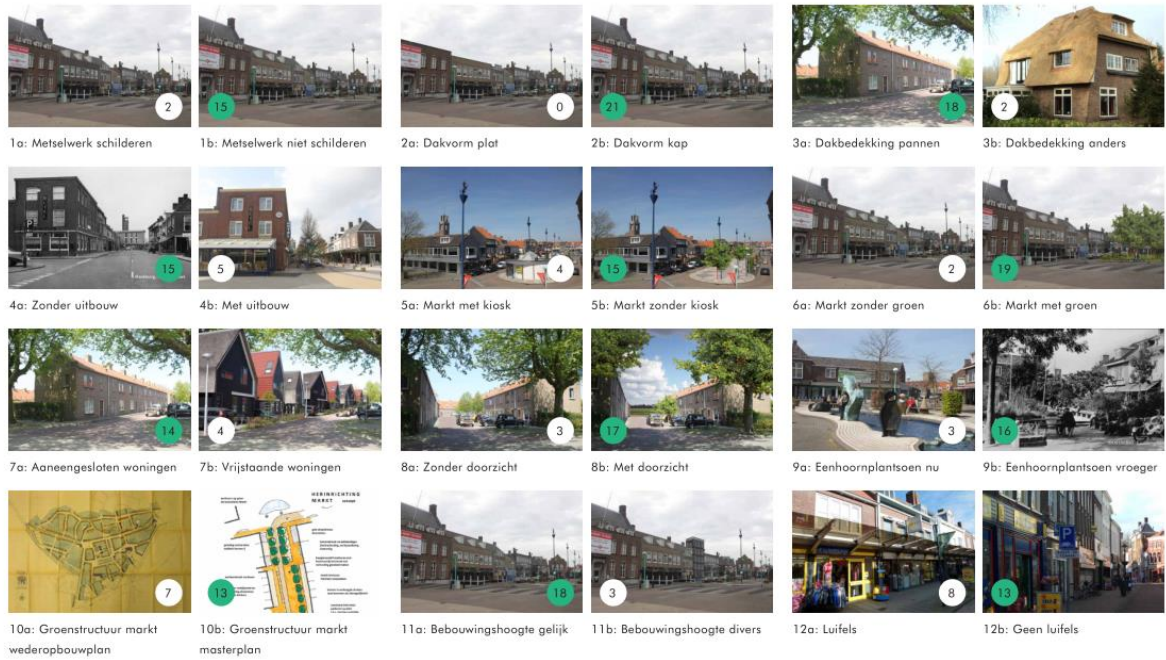
De resultaten van de workshops zijn verwerkt in een kansenkaart (afbeelding 11). Dit is een combinatie van de cultuurhistorische waardenkaart (CWK) en de uitkomsten van de workshops. De kaart biedt inzicht in twintig mogelijke ruimtelijke ingrepen in het wederopbouwgebied, op basis van de waarden en mening van de burger. De inventarisatie van waarden en meningen uit de samenleving heeft draagvlak opgeleverd voor ontwikkelingen in de ruimtelijke kwaliteit.

Afbeelding 9. Inventariseren mening / visie burgers

GETOONDE BEELDKEUZE'S MET AANTAL STEMMEN

● : meerderheid   ○ : minderheid

Afbeelding 10. Presentatie van verschillende beelden waaruit kon worden gekozen

Kansenkaart

- Landmarks beschermen
- Geplande sloop-nieuwbouw
- Duurzaam renoveren
- Herbestemming kerk
- Herbestemming panden
- Activiteiten organiseren
- Vergroenen
- Verstorende gebouwen aanpakken
- Zichtlijn naar het landschap
- Herstel doorgaande verbinding
- Versterken winkelroute

Afbeelding 11.4 Kansenkaart

6.2.4 Herbestemming

Herbestemming en participatie zijn twee onderwerpen die vaak samen gaan. Omdat burgers in protest komen tegen sloop- of nieuwbouwplannen of andere ruimtelijke ordeningsplannen die een bedreiging vormen voor monumenten, of historische gebouwen. Het gevolg is dat burgers de panden willen beschermen en behouden. Dit gaat dus ook samen met het aanwijzen van nieuwe monumenten. Vervolgens moeten nieuwe functies worden gezocht voor de panden. Hieronder worden twee voorbeelden nader uitgelegd, de eerste geïnitieerd door de burgers, de tweede door de overheid. Beide voorbeelden bieden bovendien inzicht in hoe participatie op verschillende manieren kan plaats vinden.

Voorbeeld sodafabriek, Schiedam: burgerinitiatief

De Sodafabriek bestaat uit twee naast elkaar gelegen pakhuizen – Lijfland en Coerlandt - die dateren rond 1800 (De Coöperatie, 2012) (afbeelding 12). De pakhuizen werden gebruikt voor de jeneverindustrie, die kenmerkend is voor Schiedam. De Sodafabriek is gelokaliseerd achter de representatieve 19^e-eeuwse woningen aan de Tuinlaan, waar vroeger de rijke fabriekseigenaren woonden. De andere zijde van de pakhuizen grenst aan het riviertje de Schie. Nadat de jeneverindustrie in Schiedam inzakte, werd in de pakhuizen soda geproduceerd. Tot 1975 hebben de pakhuizen dienst gedaan. Vervolgens raakten de panden in staat van verval.

De reden tot herbestemming is ontstaan door protest tegen sloop- en nieuwbouwplannen. Omdat de panden in slechte staat waren, dreigden in de jaren negentig sloopplannen. Een projectontwikkelaar had interesse om op de plek van de panden gestapelde woningen te bouwen. Dit werd echter niet gewaardeerd. Ten eerste kwamen buurtbewoners in protest, omdat zij liever geen woningen in hun achtertuin hadden. Ten tweede kwam de historische vereniging Schiedam in protest, omdat zij tegen de sloopplannen waren en de panden zelfs als monument wilden indienen bij de gemeente.

Voordat er een herbestemmingsplan klaar lag, heeft de historische vereniging Schiedam een aanvraag ingediend om de pakhuizen op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. Het bleek dat de pakhuizen zelf potentie voor Rijksmonument hadden. Echter doordat de projectontwikkelaar bezwaar indiende en de zaak tot de hoge raad heeft uitgevochten, zijn de panden uiteindelijk niet benoemd.

Hierna heeft een buurtbewoner (tevens ondernemer) samen met een bevriende restauratiearchitect een plan gemaakt om de pakhuizen opnieuw te ontwikkelen. Zij zagen mogelijkheden om de panden te behouden en te herstellen. Dit sluit aan bij het onderzoek van Coeterier (2002), die stelt dat

directe omwonenden een sterkere emotionele verbintenis met een gebouw hebben, dan mensen die verder weg wonen.

Restauratiearchitect Peter van Velzen heeft plannen ontwikkeld voor de pakhuizen. Hij toont een sterke liefde voor de panden. Het restauratieproject is er op gericht de huidige industriële staat van de panden te behouden. Van Velzen heeft zich in later stadium verenigd in de Coöperatie. Dit maakt ze sterker en geeft een krachtiger uitstraling, beargumenteert hij. Van Velzen wil een mix van functies binnen de pakhuizen creëren, zodat de pakhuizen ook economisch rendabel worden.

Het project is kenmerkend voor de veranderende rol van de overheid en de burger bij herbestemming. Wat dit herbestemmingsproject kenmerkt is het creatief ondernemerschap. Toen bijvoorbeeld bleek dat banken niet mee wilden werken in de financiering van de restauratie, heeft de Coöperatie door middel van crowdfunding een groot deel van het bedrag alsnog binnengehaald. Ook werkt de Coöperatie nauw samen met de gemeente. Binnen de gemeente is één (woordvoerder) aangesteld die verschillende afdelingen bij elkaar haalt, Dit zorgt ervoor dat de communicatie binnen de gemeente en met de Coöperatie soepel en gemakkelijker gaat. De Sodafabriek wordt op dit moment nog gerestaureerd en de eerste huurders zijn gevonden.

Afbeelding 12. Sodafabriek

Voorbeeld Kanjerplan, gemeente Groningen

Het Kanjerplan van de gemeente Groningen is een voorbeeld van participatie bij herbestemming, dat is opgezet door de gemeentelijke monumentenzorg. Groningen kampte met een aantal grote leegstaande gebouwen die hun functie hadden verloren, of binnen een aantal jaar zouden verliezen. Het plan was om binnen 10 jaar de gebouwen op te knappen en een nieuwe functie te geven. Allereest waren 83 gebouwen geselecteerd die leegstonden, of binnenkort leeg zouden komen te staan. Niet voor al deze gebouwen was budget beschikbaar. Daarom moest een keuze worden gemaakt. Die keuze mocht de burger maken. In een tijdperk nog zonder internet werd de lijst gepubliceerd in de lokale Groninger krant, de Gezinsbode. Burgers konden een top drie van gebouwen inzenden. De dertig gebouwen met de meeste stemmen werden gerevitaliseerd. De respons was hoog en gaf aan dat de herbestemming van de panden erg leefde onder de Groningers. Er werd zelfs gelobbyd om stemmen binnen te halen voor bepaalde gebouwen. Dit was tevens het gevaar, zo werd aangegeven in het interview met de gemeente Groningen. Door het gelobby, dreigde het gevaar dat de uitslag van de enquête niet meer representatief zou zijn. Namelijk enkele burgers gingen actief stemmen werven - onder de andere burgers - voor bepaalde panden op de lijst. Hierdoor dreigden deze panden veel meer stemmen krijgen dan andere panden. Ondanks het gelobby, heeft de gemeente Groningen toch de uitslag van de enquête overgenomen. Uiteindelijk zijn vijftig van de ruim tachtig panden opnieuw ontwikkeld. De Watertoren Noord is het laatste project en wordt op dit moment afgerond. In dit voorbeeld heeft de gemeente dus de eerste voorselectie van de panden gedaan, waarna de mening van de burger is gepeild.

6.2.5 Publiciteit

Uit bovenstaande blijkt dat participatie door gemeenten wordt gezien als middel om de mening van de burger te inventariseren. Burgers kunnen hun mening uiten en werken samen met gemeenten aan herbestemmingsprojecten. Maar gemeenten zien participatie ook als middel om de waarden van de experts over te brengen op burgers. Dit staat gelijk aan het onderste niveau op Arnstein's ladder, de non-participatie. Voorbeelden hiervan zijn verschillende vormen van cultuurparticipatie (de deelname van burgers aan culturele evenementen). Hoewel gemeenten dit participatie noemen, heeft dit niet te maken met de waarden van de burger. Uiteindelijk komen dus alle drie de niveaus van Arnstein's ladder voor in de monumentenzorg. Een voorbeeld van publiciteit is de Groningse enquête Licht, Lucht & Ruimte, Gronings Erfgoed, 1945-1970 (zie paragraaf 6.1.2).

6.3 Wie participeert?

Ten derde kan onderscheid worden gekeken naar wie kunnen of mogen participeren. Callahan (2007) maakt onderscheid in twee vormen. Ten eerste wordt *public participation* genoemd: dit is de

breedste vorm waarbij het publiek, maar ook de media en *non-governmental groups* worden betrokken. Daarnaast is er een vorm waarbij enkel burgers – de bewoners van een plek – worden betrokken in het besluitvormingsproces: *citizen participation*. In Nederlandse teksten wordt vaak gesproken over burgerparticipatie. Vanuit het gemeentelijke monumentenzorg-perspectief is het belangrijk om de vraag te stellen wie (welke groep/mensen uit de samenleving) een gemeente wil bereiken met participatie en wie uiteindelijk wordt bereikt.

Wie participeert, is afhankelijk van het doel van de participatie. Uit paragraaf 6.1 blijkt dat gemeenten burgerparticipatie aanwenden om de mening van de burger te peilen, ter inventarisatie van kennis, de burger mee te laten beslissen of als publiciteitsmiddel. Maar wie is ‘de burger’ eigenlijk, wie participeert? In één woord wordt een hele samenleving als één coherente groep genoemd. In werkelijkheid bestaat de samenleving natuurlijk uit veel verschillende mensen met verschillende meningen. De democratische middelen en mogelijkheden zijn al voor handen in de monumentenzorg, dus eigenlijk zouden nieuwe participatiemogelijkheden niet nodig hoeven zijn. Toch blijkt dat deze gangbare manieren van participatie, weinig en maar door een selectie groep worden gebruikt. De gangbare manieren om invloed uit te oefenen, zoals het ter inzage leggen van beleidstukken en het bijwonen van inspraakavonden, worden vaak door een selecte groep ‘gebruikt’. Dit zijn dikwijls mensen die geïnteresseerd zijn in de monumentenzorg of bijvoorbeeld belanghebbend zijn. Bovendien ligt de leeftijd vaak hoog. Dit kan tevens een argument zijn om een bredere groep te raadplegen. Is dit ‘de nieuwe democratie’?

Bij verschillende initiators van participatie valt op dat vrijwel dezelfde groep wordt bereikt. Bij participatie geïnitieerd door burgers zelf, zijn het vaak de directe betrokken en omwonenden die ‘meedoen’ (zie ook: Coeterier, 2002). Bijvoorbeeld bij sloopplannen van oude gebouwen zijn het vaak de direct omwonenden die in protest komen en actie ondernemen. Daarnaast zijn er de georganiseerde burgers zoals monumentenverenigingen, die verstand hebben van zaken, en daarom participeren in het belang van het gebouw. Ook bij de door gemeenten geïnitieerde participatie worden deze twee groepen vaak bereikt. Echter dit hangt wel af van de vorm van participatie. Door middel van een enquête heeft een gemeente zelf in de hand naar wie deze wordt verstuurd.

De gemeente Utrecht heeft bijvoorbeeld een enquête over het erfgoed van Utrecht verstuurd via het Stadspanel. Het doel van de enquête was om de algemene mening over het erfgoedbeleid te peilen. Het Stadspanel is een groep burgers die zich heeft aangemeld om af en toe een enquête van de gemeente te ontvangen over uiteenlopende onderwerpen. Deze groep bestaat uit ongeveer 9000 mensen. Via dit middel kan dus in één keer een (waarschijnlijk) diverse groep worden bereikt. Ook nodigen gemeenten bepaalde groepen uit voor participatie. Zoals bij het opstellen van beleid in

Leiden. De gemeente heeft daarvoor enkele partijen geselecteerd om mee te denken over het nieuwe beleid. Dit zijn verenigingen, bedrijven en instanties uit Leiden die iets bij kunnen dragen voor het erfgoed.

Hoewel Callahan onderscheid maakt tussen *citizen participation* en *public participation*, blijkt dat *public participation* ook voort kan komen uit *citizen participation*. De herbestemming van de sodafabriek (paragraaf 6.2.4) en de wagenwerkplaats (paragraaf 6.1.1) zijn in eerste instantie opgezet door (individuele) burgers, die zich later hebben verenigd in een organisatie. Feitelijk is dit dan een vorm van *public participation*. Het verenigen van burgers in een professionele organisatie versterkte de burgers doordat zij professioneler over kwamen.

6.4 Hoeveel macht hebben burgers?

Om een antwoord op de hoofdvraag te formuleren, is het van belang te achterhalen hoeveel macht burgers hebben om hun waarden te laten doorklinken in de monumentenzorg. Arnstein heeft daarvoor de participatieladder ontwikkeld, die inzicht biedt in de hoeveelheid macht dat burgers hebben om invloed uit te oefenen in de besluitvorming. Uit de interviews is echter lastig te achterhalen tot in hoeverre de waarden van de burger nu echt worden opgenomen in de monumentenzorg. Wel kan worden gekeken naar de mate waarin gemeenten burgers de mogelijkheid geven om invloed uit te oefenen op de besluitvorming. Arnstein maakt onderscheid tussen drie hoofdniveaus: non-participatie, vermeende participatie en echte participatie. Alle drie de niveaus zijn terug te vinden in de onderzochte cases in dit onderzoek.

6.4.1 Non-participatie

Onderaan de ladder staat de non-participatie. Gemeenten noemen publiciteit als een vorm van participatie. Daarbij gaat het om de deelname van burgers aan culturele activiteiten. Dit wordt ook wel cultuurparticipatie genoemd. Een (modern) voorbeeld van cultuurparticipatie is de mobiele applicatie 'Gluren bij de Buren' (gemeente Kampen). Deze applicatie biedt gebruikers een 'kijkje' achter de muren van de monumenten, door middel van foto's, met als doel het versterken van kennis en bewustwording van de omgeving. Een ander voorbeeld zijn speurtochten en wandeltochten naar aanleiding van het masterplan van Oostburg. In dit masterplan zijn door input van de bewoners de cultuurhistorische waarden geïnventariseerd. Onderdeel daarvan was het organiseren van een speurtocht voor kinderen van de basisschool en een wandeltocht voor volwassenen. Dit moest bijdragen aan bewustwording en waardering van de (naoorlogse) omgeving. Een derde voorbeeld zijn de culturele evenementen, bijvoorbeeld de Brandersfeesten in Schiedam. Hierbij staat de cultuurhistorische identiteit van Schiedam centraal, de werkstad met de

geschiedenis van de jeneverindustrie. Het gaat daarbij om de bewustwording en waardering van de omgeving en identiteit. Daarbij is de stad met haar monumenten – die onder andere zijn gerelateerd aan de jeneverindustrie – het ‘decor’ van het evenement. Ook de Open Monumentendag is een goed voorbeeld van cultuurparticipatie, of cultuureducatie.

Bij deze bovengenoemde voorbeelden gaat het echter niet om de waarden van de burger, maar de waarden van de overheid. De gemeenten willen burgers informeren en waardering en betrokkenheid creëren voor het erfgoed. Dit sluit aan Bij Arnstein’s non-participatie. Burgers hebben namelijk geen invloed op de besluitvorming, maar gemeenten proberen burgers iets bij te brengen.

6.4.2 Vermeende participatie

Het middelste niveau op Arnstein’s ladder is de vermeende participatie. Dit niveau komt het vaakst overeen met de onderzochte cases uit de interviews. Hoewel gemeenten verschillende mogelijkheden bieden tot participatie, stellen de gemeentelijke monumentenexperts echter kaders waarbinnen burgers hun waarden kunnen uiten en doorvoeren. Burgers worden gehoord, mogen advies uitbrengen, of een stem uitbrengen, maar gemeenten houden een sturende rol. De uitbreiding van de gemeentelijke monumentenlijst in Nijmegen bijvoorbeeld, gaf burgers de mogelijkheid hun kennis door te geven en gebouwen in te zenden waarvan zij vonden dat die op de monumentenlijst moeten staan. Echter de inzendingen werden vervolgens getoetst aan de waarderingscriteria voor monumenten. De uiteindelijke beslissingsmacht lag dus bij de gemeente. Bij het Kanjerplan van de gemeente Groningen werd dit proces omgedraaid. De gemeente inventariseerde de gebouwen die in aanmerking kwamen voor herbestemming. Vervolgens kon de bevolking een keuze maken uit deze gebouwen. In beide gevallen bleef de gemeente een sturende rol houden. In het voorbeeld van Nijmegen lag de besluitvorming na het raadplegen van de burger. In het voorbeeld van Groningen had de gemeente juist vóór het raadplegen van de mening van de burger en sturende rol in het selecteren van de monumenten.

Deze voorbeelden sluiten aan bij Arnstein’s niveau vijf op de ladder: vermeende participatie. Hoewel de mening van de burger wordt geraadpleegd, kunnen burgers niet daadwerkelijk invloed uitoefenen op de besluitvorming, omdat de kaders nog worden bepaald door de gemeenten.

6.4.3 Participatie

Werkelijke participatie, waarbij burgers de vrijheid hebben om hun waarden door te voeren, zijn niet gevonden. Het plan dat het dichtst bij dit niveau komt, is de herbestemming van de wagenwerkplaats in Amersfoort. Door middel van een democratisch middel – het burgerinitiatief – zijn de industriële gebouwen van dit werkterrein op de monumentenlijst gekomen. Blijkt hieruit, dat gevestigde (instrumentele) democratische middelen dan toch het meest succesvol zijn? Burgers

kunnen door het verzamelen van handtekeningen aantonen dat er maatschappelijke interesse is in bepaalde onderwerpen. Gemeenten zijn vervolgens verplicht dit op te pakken. In het geval van de Wagenwerkplaats is onderzoek gedaan naar de monumentale waarde en de haalbaarheid van herbestemming. Maar uiteindelijk heeft de gemeentelijke erfgoeddienst het laatste woord in de besluitvorming.

7 Conclusie

Dit onderzoek is gebaseerd op de verschillen tussen leken en experts wat betreft monumenten. Naar aanleiding van de MoMo die in 2009 van kracht werd, is onderzocht wat de rol van de leken is in het monumentenbeleid en uitvoering. Op basis van onderzoek naar verschillende gemeenten die ervaring hebben met publieksparticipatie buiten de gangbare democratische mogelijkheden, kan worden gesteld dat in de monumentenzorg ruimte is voor de visie en mening van de burgers (leken), hoewel binnen de kaders van de experts.

Ten eerste wordt participatie door verschillende partijen geïnitieerd. Zowel op gemeentelijk als rijksniveau is erkenning voor de kennis en de waarden van de burger. Op Rijksniveau wordt gestimuleerd om de kennis van de burger te benutten, zo is in de MoMo gesteld. Dit vindt binnen de kaders van de experts plaats, in navolging van het gemeentelijk monumentenbeleid of in afzonderlijke taken van de monumentenzorg.

Ook vanuit gemeentelijke afdelingen van de monumentenzorg en het college van B&W wordt burgerparticipatie geïnitieerd. De reden voor gemeenten om burgers te betrekken is, het benutten van kennis van de burger (het inventariseren van nieuwe kennis), het peilen van de mening van de burger, of de burger zeggenschap geven. Het gevolg is meer betrokkenheid van burgers bij het erfgoed, meer bekendheid voor monumenten en meer maatschappelijk en politiek draagvlak. Maar bij gemeenten spelen ook financiën een rol in de reden voor burgerparticipatie. Bovendien speelt ook communicatie een rol. Gemeenten geven aan dat burgerparticipatie leidt tot een transparantere verhouding tussen gemeenten en burgers. Het gaat dan vooral om het afdragen van taken aan burgers en het versimpelen van regels. Dit vindt dus aansluiting bij Fung (2006), die stelde dat bij participatie ook moet worden gekeken naar de manier waarop informatie wordt uitgewisseld en besluiten worden gemaakt.

Tot slot geven ook burgers aanleiding tot participatie in de monumentenzorg. De verschillende initiators die Silverman (2005) onderscheid bij de *Community Development Corporations* – van *grassroot* tot instrumentele participatie – zijn dus ook in de monumentenzorg van toepassing. Bij *grassroot participation* heeft de aanleiding vaak te maken met protest tegen bepaalde plannen omtrent monumenten, of toekomstige monumenten. Zoals ook Coeterier (2002) stelt, heeft de afstand tot een (monumentaal) pand daarin een rol: hoe dichter mensen bij een pand wonen, hoe meer waarde er aan wordt gehecht. Dus, het zijn vaak de omwonenden die participatie initiëren en heeft vaak betrekking op herbestemmingsprojecten.

Verschillende vormen van participatie kunnen worden onderscheid bij verschillende taken van de monumentenzorg. Burgers hebben op verschillende manieren de mogelijkheid om hun waarden en mening, kennis of advies te delen met de gemeentelijke monumentenzorg. Bijvoorbeeld door middel van enquêtes, bijeenkomsten, prijsvragen en discussiemomenten. Ook worden burgers bij verschillende taken van de monumentenzorg betrokken. Onder andere, bij het opstellen van monumentenbeleid, het inventariseren van cultuurhistorische waarden, bij het uitbreiden van de monumentenlijst en herbestemming.

Hoewel burgers dus de mogelijkheid hebben om hun mening en visie (hun waarden) betreft monumenten te uiten, stellen gemeenten kaders waarbinnen burgers hun mening kunnen uiten. Participatie wordt dus afgebakend aan de hand van de kennis van de experts. Deze afgebakende ruimte wordt vervolgens ingevuld met de kennis van de leken, die wordt 'getoetst' aan de hand van de kennis van de experts. De macht van de burgers in de monumentenzorg blijft in de meeste gevallen vaak beperkt, en blijft dus bij de overheid. Enkele cases komen overeen met wat Arnstein 'nepparticipatie' noemt, waarbij de overheid vooral burgers bepaalde waarden bij wil brengen, en burgers dus voornamelijk worden geïnformeerd. Daarnaast komen ook enkele cases overeen met de hoogste niveaus van participatie op Arnstein's ladder. Partnerschap (niveau zes van acht) is het hoogste niveau van participatie wat kan worden opgemerkt uit de onderzochte cases. Verreweg de meeste van de onderzochte cases hebben betrekking op het middelste niveau op Arnstein's ladder: vermeende participatie. De mening van de burger wordt gehoord en geraadpleegd, maar de macht blijft bij de overheid.

Is het waarderingsverschil een probleem?

Het waarderingsverschil tussen leken en experts was het uitgangspunt van dit onderzoek. Uit de literatuur bleek dat leken en experts erfgoed op basis van andere redenen of kennis waarderen. Het grootste verschil is dat leken voornamelijk de sociale betekenis van een gebouw belangrijk vinden. Experts wenden eerder vakinhoudelijke kennis aan, zoals (bouw)historische en -technische kennis. In de praktijk blijkt dat gemeenten dit waarderingsverschil niet zo zeer ervaren. Gemeenten hebben vaak (goed) contact met historische verenigingen en benutten hun kennis en inzet voor het erfgoed. De verenigingen worden door gemeenten als een inhoudelijke aanvulling gezien op hun werk. Maar, deze historische verenigingen zijn als de experts onder de burgers, zij bezitten ook inhoudelijke kennis. Deze kennis van de erfgoedverenigingen was wat in de MoMo werd bedoeld met 'de kennis van de burger'. Over het perspectief van de verenigingen kan inhoudelijk weinig worden gezegd, omdat dit niet het uitgangspunt is in deze scriptie. Er is echter één gesprek gevoerd met een

historische vereniging. Ook deze vereniging gaf aan dat er niet zo zeer een verschil in visie is tussen gemeenten en de verenigingen. Maar hierover kan dus geen uitspraken worden gedaan.

Erfgoed trekt vaak een bepaalde groep burgers aan: de historische verenigingen, geïnteresseerden of belanghebbenden. Maar de échte leken, de burgers die niets van erfgoed af weten, zijn moeilijker te bereiken. Enkel wanneer middelen worden ingezet die een breed publiek bereiken, zoals bijvoorbeeld enquêtes die aan een het stadspanel worden verstuurd (zie voorbeeld Utrecht, 6.3), en het publiceren van enquêtes in regionale kranten, kan ook een bredere groep worden bereikt. Dus niet alleen het middel, maar ook het platform is bepalend voor welke groep wordt bereikt.

Concluderend kan worden gesteld dat bij deze verregerende of vernieuwende manieren van participatie in de monumentenzorg, de overheid de sturende rol op zich blijft nemen. Het theoretisch model zou dus moeten worden veranderd: tussen de burgerparticipatie en de monumentenzorg interveniëren dus alsnog de waarden van de experts. De waarden en meningen van de burger met betrekking tot het gebouwde erfgoed worden dus getoetst aan de expert-kennis zo blijkt uit de onderzochte cases. Daardoor zullen de waarden van de burgers nooit volledig (kunnen) doorklinken.

Discussie

De vraag is, of gemeenten wel moeten streven naar meer en directe invloed op de besluitvorming van burgers in de monumentenzorg. Ten eerste lenen niet alle onderwerpen zich voor *directe participatie* van de burger, de mogelijkheid om direct invloed uit te oefenen in de besluitvorming. Ten tweede, wanneer de overheid de besluitvorming rondom monumenten over laat aan de burger, wat is dan nog de rol van de gemeentelijke monumentenzorg in de besluitvorming? Wat betekent vakinhoudelijke kennis dan nog? Behouden gemeenten niet terecht de beslissende rol? Immers, de experts hebben hier voor geleerd... In feite zit het verschil tussen leken en experts in.

In de erfgoedwereld worden debatten gevoerd of de Neudeflat in Utrecht monument moet worden. Sommigen vinden het een akelig idee dat een 'aftands' gebouw als de Neudeflat tot monument kan worden benoemd. Anderen juichen het juist toe. Maar wat is raar, wat is lelijk, wat is waardeloos en wat is waardevol? Daarover zullen meningen altijd verschillen en dat is ook goed. Maar is de visie van de gemeentelijke monumentenzorg te veel op expertkennis gericht? Of moet deze visie worden gewaarborgd om enig structuur in de monumentenzorg te houden en te voorkomen dat heel Nederland monument wordt.

Volgens het wetenschappelijke veld is erfgoed een middel voor de overheid om een bepaalde boodschap uit te dragen en een land eenheid uit te laten stralen. De RCE stelt rijks-erfgoedprogramma's op zoals de "Hollandse Waterlinie" en het beschermingsprogramma

“wederopbouw 1959-1965”, waarmee de rijksoverheid aandacht geeft voor dit erfgoed. Dit is erfgoed dat een verhaal vertelt van een krachtig, beschermend en opbouwend Nederland. Het straalt eenheid uit. De overheid heeft hier baat bij, omdat het een land kan verbinden. Wanneer de participatie verder doorgevoerd zou worden, naar *collaborative government*, ontnemt dit in zekere mate het verbindende middel van de overheid. Waarschijnlijk zal een overheid daarom altijd een beslissende en sturende rol houden.

Participatie is echter een goede aanvulling op de monumentenzorg. Het draagt bij aan een meer transparantie tussen overheid en burger, het creëert draagvlak, betrokkenheid en brengt publiciteit. Participatie is geen noodzaak, maar een goede aanvulling op de monumentenzorg.

Bronnen

Literatuur

- Ahmad, Y. (2006). The Scope and Definitions of Heritage: From tangible to Intangible, *International Journal of Heritage Studies*, 12 (3), 292-300.
- Arnstein, S.R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*, 35 (4), 216-224.
- Ashworth, G.J. (1991). "The evolution of the conserved city". In: G.J. Ashworth, Heritage and planning, Groningen (GeoPers), 15-26.
- Ashworth, G.J. & Graham, B. (2005). *Senses of place: senses of time*. Aldershot: Ashgate.
- Ashworth, G.J., Graham, B. & Tunbridge, J.E. (2007). *Pluralising pasts: heritage, identity and place in multicultural societies*. Londen: Pluto Press.
- Bosma, K., Kolen, J. (2010). *Geschiedenis en ontwerp. Handboek voor de omgang met cultureel erfgoed*. Amsterdam: Vantilt.
- Callahan, K. (2007). *Elements of Effective Governance. Measurement, Accountability and Participation*. Boca Raton: Auerbach Publications.
- Coeterier, J.F. (2002). Lay people's evaluations of historic sites. *Landscape and Urban Planning*, 59, 111-123.
- Fung, A. (2006), Varieties of Participation in Complex Governance, *Public Administration Review-Washington Dc*, 66, 66-75. Via: <http://www.archonfung.net/papers/FungVarietiesPAR.pdf>
- Gibson, L. & Pendlebury, J. (2009). *Valuing historic Environments*. Farnham: Ashgate.
- Grijzenhout, F. (2007). *Erfgoed. De geschiedenis van een begrip*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Harrison, R. (2013). Forgetting to remember, remembering to forget: late modern heritage practices, sustainability and the 'crises' of accumulation of the past. *International Journal of Heritage Studies*, 19(6), 579-595.
- Heim, N. (2011). *De waardering van naoorlogse monumenten*. Master-scriptie Culturele Geografie. Rijksuniversiteit Groningen.
- Janssen, J. Luiten, E., Renes, H. & Rouwendal, J. (2014). Heritage planning and spatial development in the Netherlands. Changing policies and perspectives. *International Journal of Heritage Studies*, 20 (1), 1-21.
- Hennink, M., Hutter, I., & Bailey, A. (2012). *Qualitative Research Methods*. London: Sage Publications.
- Mydland L., Grahn, W. (2012). Identifying heritage values in local communities. *International Journal of Heritage Studies*, 18(6), 564-587.

O'Leary, Z. (2010). *The essential guide to doing your research project*. London: Sage Publications.

Silverman, R.M. (2005). Caught in the middle. Community development corporations (CDCs) and the conflict between grassroots and instrumental forms of citizen participation. *Community Development*, 36(2), 35-5. Via: <http://www.thecyberhood.net/documents/papers/silverman05.pdf>

Vecco, M. (2010). A definition of cultural heritage: From the tangible to the intangible. *Journal of Cultural Heritage*, 11(3), 321-324.

Waterton, E. (2005). Whose Sense of Place? Reconciling Archaeological Perspectives with Community Values. Cultural Landscapes in England. *International Journal of Heritage Studies*, 11(4), 309-326.

Primaire bronnen

Beleidsregel van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap van 15 februari 2013, nr. WJZ/486285 (10330). *Staatscourant* 5217, 26-02-2013. Via:

<http://www.cultureelerfgoed.nl/sites/default/files/downloads/dossiers/stcrt-2013-52171.pdf>
Geraadpleegd: 24-04-2014.

Buchner, F. (2009). *Nieuwe Hollandse Waterlinie. Aanwijzingsprogramma*. Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed: Amersfoort. Via:

http://www.cultureelerfgoed.nl/sites/default/files/downloads/dossiers/aanwijzingsprogramma_nhw_v20.pdf

De Coöperatie (2012). 'Nieuwe geschiedenis'. Via: (de Coöperatie, 2012)

<http://sodafabriek.nl/geschiedenis/nieuwe-geschiedenis/>. Geraadpleegd: 15-06-2014

Dorp, Stad en Land (2013). *Wederopbouw Oostburg. Kwaliteiten en Kansen*. Gemeente Sluis. Via:

http://www.dorpstadenland.nl/Nieuws/15108/__Oostburg-project-Wederopbouw__.html

Gemeente Kampen (2013). *Kampen, Rijk aan erfgoed. Erfgoednota*. Gemeente Kampen. Via:

<http://www.kampen.nl/artikel/erfgoednota-op-weg-naar-de-uitvoering.htm>

Gemeente Leiden (2013a). *Erfgoednota 2014-2020*. Via:

http://gemeente.leiden.nl/fileadmin/files/Projecten/Mee_met_Leiden/Erfgoed071/Erfgoed071_Erfgoednota_Vastgesteld_DEF_131219_WEB_.pdf

Gemeente Leiden (2013b). *De tussenstand. Naar een nieuw erfgoednota van Leiden*. Via:

http://gemeente.leiden.nl/fileadmin/files/Projecten/Mee_met_Leiden/Erfgoed071/2013_39188_Erfgoed071_De_Tussenstand_Erfgoednota.pdf

Gemeente Schiedam (2012). *Stad aan de Schie. Ontwikkelingsvisie voor de binnenstad*. Via:

http://www.schiedam.nl/Docs/gemeente/Gebiedsontwikkeling/Binnenstad/20130128_Ontwikkelingsvisie_Binnenstad_website.pdf

Gemeente Utrecht (2013). *De Utrechtse erfgoedagenda*. Via:

http://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/3.ruimtelijk-ontwikkeling/Erfgoed/Erfgoedagenda_webdocument_Vastgesteld_2_april_2013_READER.pdf

Janssen, J. (2012). *De toekomst van het verleden. Over ruimtelijke ordening en erfgoed na Belvedere*.

Via:

<http://www.kennisbankherbestemming.nu/sites/default/files/documents/De%20toekomst%20van%20het%20verleden%20-%20Over%20ruimtelijke%20ordening%20en%20erfgoedzorg%20na%20Belvedere.pdf>.

Geraadpleegd: 18-04-2014.

MUST stedenbouw Amsterdam (2008). *De Wagenwerkplaats. Masterplan Wagenwerkplaats in Amersfoort*. Via: <http://wagenwerkplaats.eu/wp-content/uploads/2014/01/masterplan-wagenwerkplaats-deel-1.pdf>.

Plasterk, R.H.A. (2009). *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Via: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/notas/2009/09/28/beleidsbrief-modernisering-monumentenzorg.html>. Geraadpleegd: 10-04-2013.

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (2007). "Stappenplan voor burgerparticipatie". Via: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/grondwet-en-statuut/documenten-en-publicaties/brochures/2010/11/26/stappenplan-voor-burgerparticipatie.html>. Geraadpleegd: 17-04-2014.

Monumentenwet (1961). Via:

http://www.dbnl.org/tekst/till014sche01_01/till014sche01_01_0031.php. Geraadpleegd: 24-03-2014.

Monumentenwet (1988). Via: http://wetten.overheid.nl/BWBR0004471/geldigheidsdatum_24-04-2014. Geraadpleegd: 24-03-2014.

Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (jaartal onbekend). "Waarderingscriteria". Via: <http://www.cultureelerfgoed.nl/dossiers/waardenen-van-cultureel-erfgoed/aanwijzen-van-monumenten>. Geraadpleegd: 10-04-2014.

Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed. (2011) "Wat verandert er op 1 januari 2012 voor het erfgoed?" Via: <http://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/wat-verandert-er-op-1-januari-2012-voor-erfgoed>. Geraadpleegd: 10-04-2013.

Van der Heijden, J., Van Dam, R., Van Noortwijk, R., Salverda, I. en Van Zanten, I. (2011). *Van Doe-het zelf naar Doe-het samenmaatschappij. Experimenteren met burgerinitiatief*. Via: <file:///C:/Users/nssbo/Downloads/07dw2011g021.pdf>. Geraadpleegd: 17-04-2014.

Ministerie van Binnenlandse Zaken (jaartal onbekend b). "Wat is een burgerinitiatief?". Via: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/grondwet-en-statuut/vraag-en-antwoord/wat-is-een-burgerinitiatief-en-wanneer-kan-ik-er-gebruik-van-maken.html>
Geraadpleegd: 17-04-2014.

Ministerie van Binnenlandse Zaken (jaartal onbekend, c). "Maatschappelijk actief zijn". Via: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/democratie-en-burgerschap/van-burgerparticipatie-naar-overheidsparticipatie/maatschappelijk-actief-zijn>. Geraadpleegd: 17-04-2014.

Rijksoverheid (2011). *Visie erfgoed en ruimte, Kiezen voor karakter*. Via:

<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/06/15/beleidsvisie-kiezen-voor-karakter-visie-erfgoed-en-ruimte.html>

Troonrede (2013). Via: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/prinsjesdag/documenten-en-publicaties/toespraken/2013/09/17/troonrede-2013.html>. Geraadpleegd: 17-04-2014.

Vries, A. de, Kuenen, J. (2008). *Het wonder van de wagenwerkplaats*. Amersfoort. Via: <http://wagenwerkplaats.eu/wp-content/uploads/2014/01/HetWondervandeWagenwerkplaats.pdf>

Afbeeldingen

1. Silverman, R.M. (2005). Caught in the Middle. Community Development Corporations (CDCs) and the Conflict between Grassroots and Instrumental Forms of Citizen Participation. *Community Development*, 36(2), 35-51.
2. Arnstein, S.H. (1969). *A Ladder of Citizen Participation*.
3. Theoretisch model
4. Vries, A. de, Kuenen, J. (2008). *Het wonder van de wagenwerkplaats*.
5. http://www.vvg.nl/filelib/image/Voorjaarscongres%202012_%20Fotorapportage/VVG%20Voorjaarscongres-17.JPG
6. <https://lh3.ggpht.com/DRUBwsmHcX94DME0M1u0RnK8UyLAsMtpz19O5TmkoJJ5XN3GG9chaW8ZX1c-q6ub5DXx=s140>
7. <http://www.lichtenruimtegroningen.nl/?page=8>
8. <http://gemeente.leiden.nl/projecten/mee-met-leiden/erfgoed071/bijeenkomsten/werkconferentie-24-april-2013/>
9. Dorp, Stad en Land (2013). *Wederopbouw Oostburg: Kwaliteiten en kansen*.
10. Dorp, Stad en Land (2013). *Wederopbouw Oostburg: Kwaliteiten en kansen*.
11. Dorp, Stad en Land (2013). *Wederopbouw Oostburg: Kwaliteiten en kansen*.
12. http://sodafabriek.nl/wp-content/uploads/2012/08/foto-voor-poster_4-1024x980.jpg

Bijlage 1. Tabel met cases

#	Plaats (Op ABC)	Cases / Opgave	Wie initieert	Wie participeert	Welke vorm van participatie	Doel	Hoeveel 'macht'? / Rol burger
1	Amersfoort	Herbestemming Wagenwerkplaats	Omwonenden	Directe omwonenden, gemeente Amersfoort, NS, Industrieel Erfgoed Stad Amersfoort	Burgerinitiatief. Publiek-private samenwerking. HOE	Behoud & herbestemming	Samenwerken
2	Dordrecht	Kleurenwaaier	Monument-eigenaar	Monumenteigenaren	Burgerinitiatief. Gem. ontwikkelt	Informatievoorziening	Samenwerken
4	Groningen	Kanjerplan	Erfgoed afd. gemeente.	Burgers	Enquête	Inventariseren herbestemming / behoud	Adviseren
5	Groningen	Licht & Ruimte. Gronings Erfgoed 1945-1970	Erfgoed afd. gemeente.	Burgers	Online enquête	Aandacht na oorlogs erfgoed	Mening uiten
7	Kampen	Opstellen erfgoedbeleid	Gemeente. Rijksoverheid (MoMo werkgroep)	Burgers, erfgoedverenigingen	Bijeenkomsten, brainstormsessies	inventariseren draagvlak, bewustwording	Adviseren, mening uiten
8	Kampen	Selecteren van monumenten	College B&W	Burgers	?	Inventariseren	Mening uiten
9	Kampen	Publiciteit erfgoed	College B&W	Burgers	Mobiele applicatie	Betrokkenheid	Informeren
10	Leiden	Opstellen erfgoedbeleid	College B&W	Burgers, instelling, bedrijven	Bijeenkomsten, brainstormsessies	Kansen erfgoed benutten	Samenwerken
11	Nijmegen	Inventarisatie uitbreiding Monumentenlijst	Erfgoed afd. gemeente.	Burgers	Online enquête	Inventariseren onbeschermd erfgoed	Mening uiten
12	Oostburg	Inventariseren cultuurhistorische waarden	Erfgoed afd. gemeente.	Burgers, ondernemers	Bijeenkomsten, brainstormsessies	Inventariseren cult.hist. waarden	Mening uiten
13	Schiedam	Herbestemming Sodafabriek	Buurtbewoner	Burgers,	Publiek-private samenwerking	Behoud & herbestemming	Samenwerken
14	Schiedam	Publiciteit, culturele evenementen	College B&W	Burgers	Communicatiemiddelen	Draagvlak, publiciteit	Informeren
15	Schiedam	Cultuurhistorie en RO: 'Werk aan de Winkel'. Her-ontwikkelen historische winkelpanden	College B&W	Burgers, instellingen, bedrijven	"Binnenstad atelier" "Rondetafel Gesprekken"	Behoud ?	Samenwerken

17	Utrecht	Opstellen erfgoedagenda	Erfgoed afd. gemeente.	Burgers, erfgoedverenigingen	Bijeenkomsten, inspraak ????	Transparantie + inzicht + prioriteiten	Mening uiten
18	Utrecht	Online enquête	Erfgoed afd. gemeente.	Burgers	Online enquête	Inventariseren , mening peilen	Mening uiten
20	Utrecht	Tuindorp	Bewoner	Burgers, gemeente Utrecht, woningcorporatie	Gem + corporaties + bewoners samenwerking , bijeenkomsten	Behoud	Samenwerken
21	Utrecht	Herbestemming Watertoren Overvecht	Erfgoed afd. gemeente.	Burgers	Zie boek!	Behoud & herbestemming	Mening uiten
22	Utrecht	Tuinbouwkassen	Voormalig kastuinbouwer	N.v.t.	????	Behoud & herbestemming	Samenwerken

Bijlage 2. Informatiebrief / geïnformeerde toestemming

Beste <naam respondent>,

Bij deze stuur ik nog wat nadere informatie over mijn achtergrond en het onderzoek.

Ik ben masterstudente Culturele Geografie aan de Rijkuniversiteit Groningen en tevens stagiaire bij de gemeente Groningen, afdeling stadsontwerp/erfgoed.

In het kort gaat mijn scriptie over de verschillende waarde van gebouwd erfgoed voor enerzijds de overheid en anderzijds het 'publiek' (bewoners, erfgoedinstanties etc.). Ik onderzoek hoe en in welke mate de visie en mening van het publiek terug komt in het erfgoedbeleid. En in welke mate participatie van het publiek in de monumentenzorg een brug kan slaan tussen gemeenten en publiek.

Voor de gemeente Groningen onderzoek ik tevens ook de praktische kant van dit onderwerp. Welke vormen van participatie zijn er, hoe verloopt dit proces, is het succesvol, etc.

Wat gebeurt er met de informatie? Tijdens het interview zullen notities worden gemaakt. De informatie wordt gebruikt in de scriptie en het rapport voor de gemeente Groningen. Eventueel kunnen citaten worden verwerkt in de scriptie of onderzoeksverslag. In bijgaand formulier kunt u uw voorkeuren aangeven m.b.t. de verwerking van de data. Deelname aan het interview is geheel vrijwillig. Het interview kan ten allen tijde stop worden gezet.

Voor meer informatie en/of vragen: voel vrij contact op te nemen met mij, of één van de begeleiders.

Alvast bedankt voor de medewerking!

Met vriendelijke groet,

Marije Couperus

E-mail: m.couperus.1@student.rug.nl, marije.couperus@groningen.nl

Telefoon: 06 1827 1955

Contactgegevens begeleiders:

Gemeente Groningen: Joris van Haaften

E-mail: joris.van.haaften@groningen.nl

Telefoon: 050 367 8228

Rijksuniversiteit Groningen: Peter Groote

E-mail: p.d.groote@rug.nl

Telefoon: 050 363 7743

	Ik ga akkoord	
Citaten mogen worden gebruikt in de scriptie	JA	NEE
Citaten worden gebruikt in het adviesrapport	JA	NEE
Citaten worden gebruikt in een wetenschappelijk artikel	JA	NEE
De scriptie zal vijf jaar openbaar raadpleegbaar is in de scriptiedatabank van de Rijkuniversiteit Groningen.	JA	NEE

Naam & handtekening respondent

Naam & handtekening interviewer

Ethical declaration

When doing research with people, the researcher believes it is very important to respect and value her/his participants and what they tell her/him. Therefore, the researcher will follow the 'Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening' from the Vereniging van Universiteiten (herziene versie 2012).

The researcher intends to apply this code fully. This declaration is a result of that.

Signature of applicant/s, and approval of supervisor/s if applicable.

Applicant's signature: _____ date: _____

Supervisor endorsement of proposal

In signing, I agree to the research as described. I confirm my competence of supervising this topic and I confirm that I am prepared to commit the necessary time to the student. I warrant that I will advise the student of necessary ethical and other procedures.

Supervisor's approval: _____ date: _____